

[ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΜΟΡΦΗΣ ΤΩΝ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ]

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ / ΥΠΑΙΘ

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΝΟΜΟΥ

«Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεων τους στην Ελλάδα»

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Με τον προτεινόμενο νόμο θεσμοθετείται για πρώτη φορά η έννοια του θρησκευτικού νομικού προσώπου, μιας νέας μορφής νομικού προσώπου που προσιδιάζει στο σωματείο του Αστικού Κώδικα, προτείνοντας ωστόσο σημαντικές διαφορές από τον τύπο αυτό, προκειμένου να ρυθμίσει με τον καλύτερο τρόπο - και με ταυτόχρονη προστασία και σεβασμό του θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας, έκφανση της οποίας είναι και η ελεύθερη λατρεία- το ευαίσθητο θέμα της οργάνωσης και της απόκτησης νομικής μορφής θρησκευτικών ομάδων που επιθυμούν να λειτουργούν περισσότερο οργανωμένα και με έναν εξωτερικό νομικό τύπο που να αντιλαμβάνεται το εσωτερικό δίκαιο. Έτσι, η ρύθμιση της οργάνωσης της θρησκευτικής κοινότητας με συγκεκριμένο νομικό τύπο, αποσκοπώντας στο να διευκολύνει τη δράση και τη λειτουργία της κοινότητας και παράλληλα προστατεύοντας την ιδιαιτερότητα της φύσεως και της αποστολής των θρησκευτικών φορέων, ιδιαιτερότητα που δεν αμφισβητείται (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΕΛΛΗΣ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ «Οι σχέσεις Εκκλησίας – Κράτους υπό το πρίσμα της υπαγωγής της πρώτης στην έννοια του “ευρύτερου δημόσιου τομέα” και στους κανόνες περί “διαπλοκής”», ΕΔΔΔΔ 4/2001 σελ 660), επιλύει προβλήματα δεκαετιών που η Ελληνική Πολιτεία άφησε αρρυθμιστα και δεν επέδειξε το σθένος να τα αντιμετωπίσει (πχ έλλειψη νομικής προσωπικότητας σε ιστορικές εκκλησίες και κοινότητες με μεγάλο αριθμό πιστών), αναγκάζοντας τους ενδιαφερόμενους να χρησιμοποιούν, κατ' ανάγκη και αδόκιμα, τις γνωστές μορφές του ιδιωτικού δικαίου (αστική μη κερδοσκοπική εταιρία, σωματείο), με συνακόλουθες δυσλειτουργίες αλλά και αρνήσεις εκκλησιών να υπαχθούν σε ένα τέτοιο καθεστώς (θεωρώντας ότι τέτοια νομική μορφή υποβαθμίζει το σκοπό αλλά και το κύρος τους, που το εδράζουν στη μακραίωνη ζωή τους, και μάλιστα υπό διαφορετικές κρατικές μορφές και καθεστώτα). Δεν αμφισβητείται ότι τα

δικαιώματα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς είναι θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα που απορρέουν από την ελευθερία άσκησης της θρησκείας, κατ' άρθρο 13παρ.2Σ (ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα», Αθήνα 2012, σελ 393επ) , ασκούνται συλλογικά και εξυπηρετούν την έκφραση και την εξωτερίκευση του (ενδιάθετου) θρησκευτικού φρονήματος. Παρόμοια θέση έχει και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), ιδίως τα τελευταία έτη, αφού όταν πλέον κρίνει σχετικά ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας και συλλογικής έκφρασής της, δεν περιορίζεται μόνο στην εξέταση της προσφυγής υπό το πρίσμα και το περιεχόμενο του σχετικού άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αλλά σε συνδυασμό του με το άρθρο 11 περί της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι. Το ζήτημα της απόδοσης νομικής προσωπικότητας σε θρησκευτικούς οργανισμούς έχει θίξει και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (Ο.Α.Σ.Ε) σε συνεργασία με την Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω της Εφαρμογής του Νόμου (Venice Commission) του Συμβουλίου της Ευρώπης σε σχετικό εγχειρίδιο του με τίτλο "Guidelines for review of legislation pertaining to religion or belief" (πηγή : <http://www.osce.org/odihr/13993>), με το οποίο έθεσε κάποιους κανόνες που θα πρέπει τα κράτη να τηρούν, προκειμένου να νομοθετούν στο ευαίσθητο πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας, χωρίς φυσικά να αναιρείται το κυριαρχικό δικαίωμά τους να θέτουν αυτά το νομικό σύστημα, τους όρους και τη διαδικασία απόκτησης της νομικής προσωπικότητας μίας θρησκευτικής κοινότητας.

Πρέπει να τονιστεί ότι η δυνατότητα θέσπισης νέων μορφών νομικών προσώπων ανήκει φυσικά στη νομοθετική αρμοδιότητα της Βουλής (άρθρο 26Σ), η οποία μπορεί να ρυθμίσει κατά κανόνα κάθε ζήτημα, με όρια και περιορισμούς της φυσικά το Σύνταγμα, τους Διεθνείς Κανόνες και Συμβάσεις και τους νόμους υπέρτερης νομοθετικής ισχύς (πχ νόμους άπαξ εκδιδόμενους, όπως αυτούς περί προστασίας των κεφαλαίων εξωτερικού). Ο Αστικός Κώδικας βέβαια προβλέπει συγκεκριμένες μορφές νομικών προσώπων (σωματείο, ίδρυμα, αστική εταιρία), όπως φυσικά και ο Εμπορικός Νόμος έχει προβλέψει συγκεκριμένες μορφές εταιριών (ΟΕ, ΕΕ, ΕΠΕ, ΑΕ). Η τυπολογία αυτή όμως δεσμεύει τους ιδιώτες, οι οποίοι δεν μπορούν, στα πλαίσια της ελευθερίας των συμβάσεων και της

ιδιωτικής πρωτοβουλίας, να παρεκκλίνουν από αυτές σε τέτοιο βαθμό ώστε να αλλοιώνουν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά που ο νόμος απαιτεί για τη λειτουργία τους (βέβαια έχουν ένα σημαντικό βαθμό αυτορρύθμισης με τα καταστατικά τους). Από την άλλη, ο νομοθέτης πολλακίς έχει θεσμοθετήσει νέες μορφές νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου (νέες μορφές εταιριών, διάφοροι συνεταιρισμοί) ώστε δεν δεσμεύεται (από καμία διάταξη υπέρτερης ισχύος) να ρυθμίζει μία νέα μορφή νομικού προσώπου και να δίδει τη δυνατότητα οργάνωσης σε ενώσεις που μπορεί να προκύπτουν από τις σύγχρονες ανάγκες. Με άλλα λόγια, «τίποτα όμως δεν παρεμποδίζει τελικά τον κοινό νομοθέτη ..... να διαμορφώσει μια νέα ειδικότερη κατηγορία νομικών προσώπων, τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα» (ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, «Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας», σελ 200). Επίσης, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ, σε πρόσφατο Πρακτικό Επεξεργασίας προεδρικού διατάγματος περί της εγκρίσεως του κανονισμού της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών (171/2010) δεν ήταν αντίθετο στη θέσπιση ενός συστήματος απόδοσης νομικής προσωπικότητας ιδιωτικού δικαίου στις θρησκευτικές κοινότητες.

Η συγκεκριμένη επιλογή φιλοδοξεί να επιλύσει ζητήματα που εκκρεμούν για χρόνια μεταξύ της πολιτείας και διάφορων θρησκευτικών κοινοτήτων, αμφισβητήσεις και διαφορές που μεταφέρθηκαν τόσο στη νομική θεωρία (που έφθασε στο σημείο να θεωρήσει συγκεκριμένες Εκκλησίες ως ίδρυμα ή έτι περαιτέρω ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πχ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ, «Το νομικό καθεστώς των Διαμαρτυρομένων Εκκλησιών στην Ελλάδα» in Πολιτεία, Ορθόδοξη Εκκλησία και Θρησκευόμενα στην Ελλάδα, Κατερίνη 2006, σελ 176 επ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΥΖΩΪΔΗΣ «Περί του καθεστώτος ορθόδοξου ιδιωτικού ναού ως “εκτός συναλλαγής”», ΑΡΜ 1999/1309) όσο και στην ελληνική δικαιοσύνη (η οποία αποσπασματικά και χωρίς αυτό να αποτελέσει την κρατούσα άποψη, είτε έκρινε υπέρ της ύπαρξης αυτοτελούς νομικής προσωπικότητας συγκεκριμένων Εκκλησιών –χωρίς περαιτέρω προσδιορισμό της μορφής και του δικαίου που τις διέπει– είτε δέχθηκε ότι αποτελούν ν.π.ι.δ και συγκεκριμένα ίδρυμα πχ η με αριθμό 1558/1974 ΣτΕ για την Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία Θεσσαλονίκης, είτε περαιτέρω δέχθηκε -εξ' αφορμής φορολόγησης της δωρεάς ακινήτου- ότι πράγματι έχουν νομική

προσωπικότητα ιδρύματος και μάλιστα ότι η μεταβίβαση έλαβε χώραν «..κατά την ορθότεραν γνώμην προς νομικόν πρόσωπον δημοσίου δικαίου». ΦολΠρωτ Αλεξανδρούπολης 28/1972, ΝοΒ 21/554), χωρίς όμως να θέτει ως λύση την αυτόματη αναγνώριση των υφιστάμενων ή των μελλοντικών θρησκευτικών φορέων. Έτι περαιτέρω, είναι ξένη ως προς την ιστορία μας και το νομικό πολιτισμό μας (σε αντίθεση π.χ με το Ιταλικό Κράτος που προβλέπει κάτι τέτοιο ρητά στο Σύνταγμα του) η σύμβαση του κράτους με εκκλησίες για την ρύθμιση τέτοιων σχέσεων (όπως για παράδειγμα τα κονκορδάτα, ήτοι οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η Αγία Έδρα -ως αυτοτελής και αναγνωρισμένη κρατική οντότητα- με τα διάφορα κράτη), σύμβαση η οποία αλλοιώνει το χαρακτήρα των συνταγματικών δικαιωμάτων και μειώνει τη θέση του κράτους, αφού από εγγυητή και προστάτη όλων των πολιτών και των συνταγματικών δικαιωμάτων τους, το τοποθετεί σε θέση διαπραγματευόμενου και τελικώς αντισυμβαλλόμενου, τουλάχιστον για μία συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα αυτών, περιστέλλοντας έτσι το θεσμικό ρόλο του και τον πυρήνα των συνταγματικών διατάξεων και δη της θρησκευτικής ελευθερίας, έστω και αν η συμφωνία αυτή αφορά σε επιμέρους ζητήματα και εκδηλώσεις της (βέβαια δεν πρέπει να λησμονείται ότι η Ειδική Επιτροπή για τη μελέτη θεμάτων σχέσεων Πολιτείας – Εκκλησίας, η οποία συγκροτήθηκε το 1987 και υπό το βάρος του ν.1700/1987, εισηγήθηκε τότε την εισαγωγή ενός νέου συστήματος ρυθμίσεως των σχέσεων μεταξύ των δύο θεσμών, σύστημα που προέβλεπε την αποτύπωση των θεμελιωδών ρυθμίσεων του σε μία «Συμφωνία Πολιτείας και Εκκλησίας», βάσει των αρχών του αμοιβαίου σεβασμού και της αναγνώρισεως της αυτοτέλειας τους εκατέρωθεν, πρόταση που τελικώς δεν έλαβε καμία συνέχεια. Στα πλαίσια του σχετικού διαλόγου, προβλήθηκαν και άλλες παρόμοιες απόψεις, ωστόσο ως προς την πρόσδοση στην Εκκλησία νομικής προσωπικότητας, αυτή θα έπρεπε να ρυθμιστεί με νόμο {βλ. διεξοδικά ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΝΙΔΑΡΗ «Η διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονίσεως τους», Αθήνα 1994, σελ 204επ.}). Μάλιστα, μία ανάλογη επιλογή απομακρύνεται ακόμα περισσότερο από την ημεδαπή νομική πραγματικότητα, αφού δεν φαίνεται δυνατή μια ομαλή ένταξη της και συμφωνία της με το ισχύον συνταγματικό σύστημα των σχέσεων μεταξύ Πολιτείας και Εκκλησίας, είτε αυτό είναι το σύστημα της νόμω κρατούσης πολιτείας (κατά την κρατούσα άποψη που

δέχεται το μεγαλύτερο μέρος της νομικής συνταγματικής θεωρίας, Δ. Τσάτσος, Κ. Μαυριάς, Σ. Τρωϊάνος, Γ. Πούλης, Χ. Παπαστάθης, Κ. Ράλλης, Α. Μαρίνος κλπ), είτε αυτό ευρίσκεται στο «μεταίχιμο μεταξύ του συστήματος της νόμω κρατούσης πολιτείας και ενός καθεστώτος συναλληλίας» (Α. Μάνεσης – Κ. Βαβούσκος) είτε αυτό είναι το σύστημα των συνταγματικά ρυθμισμένων σχέσεων (ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ «Οι σχέσεις κράτους και εκκλησίας», Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 59επ), ο οποίος ειδικά αναφέρει τα εξής: «Πρώτον, η σύναψη μιας τέτοιας σύμβασης παραπέμπει –συνειρμικά τουλάχιστον- στα κογκορδάτα ως μορφή και μέθοδο ρύθμισης των σχέσεων κράτους και ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας. Από την άποψη αυτή, μια τέτοια προσέγγιση ξενίζει, γιατί βρίσκεται μακριά από την πολιτειολογική αλλά και την εκκλησιαστική αντίληψη που έχει επικρατήσει ως προς τις σχέσεις κράτους και ορθόδοξης εκκλησίας... Δεύτερον, η σύναψη μιας τέτοιας σύμβασης διαμορφώνει μια έμμεση και δευτερογενή ομοταξία, που δεν προβλέπεται στο Σύνταγμα» (Βενιζέλος, ο.π. σελ 196). Αυτά ισχύουν ακόμα και αν δεχθούμε ότι εν τέλει η όποια προσπάθεια συστηματικής κατάταξης του συστήματος αυτού «προσκρούει στην πολυμορφία της ιστορικής πραγματικότητας, η οποία δεν είναι δυνατόν να υπαχθεί αβιάστως σε ένα μικρό αριθμό σχημάτων» (ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου», Αθήνα 2011, σελ 43 επ.). Τέλος, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι το ελληνικό νομικό σύστημα δεν αναγνωρίζει ούτε επιτρέπει αυτόνομη κανονιστική αρμοδιότητα, ανεξάρτητη από ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση (ούτε και για τους ρητά αναγνωριζόμενους κατά το Σύνταγμα αυτοδιοικούμενους οργανισμούς (Α.Ε.Ι, Ο.Τ.Α) καθώς και για την Εκκλησία της Ελλάδος, για την οποία γίνεται δεκτό ότι το συνταγματικό θεμέλιο της κανονιστικής αρμοδιότητάς της είναι το άρθρο 43 παρ.2 Σ (Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ – Γ. ΠΟΥΛΗΣ «Εκκλησιαστικό Δίκαιο» Αθήνα 2003 σελ 42, ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, ό.π. σελ. 9). Δεν είναι λοιπόν δυνατό να αναγνωρίζεται άνευ ετέρου η νομική υπόσταση ενός φορέα που έχει ιδρυθεί ή εξαρτάται από άλλη δικαιοική σφαίρα (πχ το κανονικό δίκαιο μίας εκκλησίας), χωρίς αυτό να ενδύεται ένα νομικό μανδύα που αναγνωρίζει η έννομη τάξη του κράτους (φυσικά στο εσωτερικό του δύναται να απολαμβάνει το μέγιστο της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας). Και μάλιστα, στην περίπτωση της Καθολικής Εκκλησίας, να αναγνωρίζεται αυτομάτως η νομική υπόσταση του, με

μόνη την απόφαση του αρμοδίου εκκλησιαστικού οργάνου -συνήθως του οικείου Επισκόπου κατόπιν Παπικής εγκρίσεως- σύμφωνα με το Κανονικό Δίκαιο της και χωρίς την ελάχιστη εμπλοκή του ημεδαπού δικαίου, πράγμα που θα συνεπαγόταν την ανέλεγκτη και κυριαρχική ίδρυση νομικών προσώπων εντός της ελληνικής επικράτειας, από μια άλλη δικαιοταξία (εκκλησιαστική και μάλιστα αλλοδαπή), δυνατότητα που δεν ισχύει για καμία θρησκευτική κοινότητα στην Ελλάδα.

Η νομική μορφή τέτοιων φορέων έχει να κάνει κυρίως με τις εξωτερικές σχέσεις τους, ως εκ τούτου πρέπει να συμβαδίζει με το γενικό νομικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν. Άλλωστε, η –πρόσφατη στο δικαιοτικό χώρο- κατασκευή (κατά πλάσμα δικαίου) της έννοιας της νομικής προσωπικότητας, δεν είναι άγνωστη πλέον ακόμα και στο κανονικό δίκαιο ιστορικών Εκκλησιών (όπως για παράδειγμα της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία στα άρθρα 113 επ. του Κώδικα του Κανονικού Δικαίου του 1983 αναγνωρίζει τη διάκριση μεταξύ φυσικών και νομικών (και περαιτέρω ηθικών) προσώπων, υιοθετώντας την ορολογία και την τυπολογία του ηπειρωτικού ευρωπαϊκού δικαιοτικού συστήματος: «114§1 : Juridic persons are constituted either by the prescript of law or by special grant of competent authority given through a decree» (http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM). Περαιτέρω, την ιδιότητα του νομικού προσώπου (και μάλιστα ως έχον ιδιότητα διεθνούς νομικής προσωπικότητας) δεν την αρνείται ούτε η ίδια η Καθολική Εκκλησία, αποτελούσα μάλιστα κατά την άποψη της «ιδίω δικαίω νομικόν πρόσωπον διεθνούς δικαίου» (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΧΑΣ, «Η νομική θέση της Καθολικής Εκκλησίας εν τη Ελληνική Επικράτεια» Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1978 σελ 11 επ), χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι αποτελεί αυτομάτως και νομικό πρόσωπο κατά τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου (βεβαίως σημειώνεται ότι είναι διάφορη η νομική προσωπικότητα της Αγίας Έδρας της Πόλης του Βατικανού και της Καθολικής Εκκλησίας, δημιουργώντας ένα πλέγμα από διαφορετικές, ωστόσο στενά συμπλεκόμενες, οντότητες). Ωστόσο παραμένει αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι και η Αγία Έδρα χρησιμοποιεί εν τέλει τα κοσμικά - νομικά εργαλεία για να προσδιορίζεται διεθνώς, αναγνωριζόμενη ως ξεχωριστή κυρίαρχη και ανεξάρτητη κρατική οντότητα τόσο εντός της κρατικής γεωγραφικής περιφέρειας στην οποία βρίσκεται (Ιταλία) όσο και σε σχέση με τις άλλες διεθνείς οντότητες (κράτη) και

οργανισμούς (ΟΗΕ κλπ), στα οποία η Πόλη του Βατικανού αποστέλλει διπλωματικούς ακολούθους, αναπτύσσει ξεχωριστές σχέσεις κλπ. Μάλιστα, οι κάτοικοι της Πόλης του Βατικανού έχουν διπλή ιθαγένεια, ήτοι και υπηκοότητα Βατικανού (εκτός της ιταλικής), με αποτέλεσμα να έχουν ιδιαίτερα διαβατήρια. Συνεπώς, χωρίς να παραγνωρίζεται η φύση, ο χαρακτήρας, η ιστορία και η παγκόσμια αποστολή της –που χωρίς αμφιβολία ξεπερνάνε τα κοσμικά πλαίσια και το θεσμό του κράτους όπου αρχικώς διαμορφώθηκε και επικράτησε, γεγονός είναι ότι απευθύνεται στη διεθνή κοινότητα και μετέχει στα διεθνή όργανα ως ιδιαίτερη κρατική – κοσμική οντότητα και όχι ως εξωκοσμικός θεσμός. Έτσι, αν και το καθεστώς του Κράτους του Βατικανού έχει αμφισβητηθεί πολλές φορές, αποτελώντας *sui generis* περίπτωση στη διεθνή κοινότητα (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ - ΚΩΝΣΤ/ΤΙΝΟΣ ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας» Αθήνα 2011, σελ. 108 επ.), ειδικά διότι υποστηρίζεται ότι στερείται της κρατικής κυριαρχίας, ως αναγκαίο χαρακτηριστικό στοιχείο μίας κρατικής οντότητας (Κ. ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ - Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΙΔΗΣ «Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο», Αθήνα 2103, σελ. 143), η αναντίρρητη ιστορική πραγματικότητα (μάλιστα μέχρι το 1870 ο Πάπας ήταν ταυτόχρονα αρχηγός της καθολικής εκκλησίας και αρχηγός των παπικών κρατών - η Πόλη της Ρώμης και οι επαρχίες της *Marchia* και της *Umbria*- εκπροσωπούμενος και υπό τις δύο ιδιότητες) αρκεί για το διεθνές δίκαιο ώστε να αναγνωρίζεται από μεγάλο αριθμό κρατών που ανταλλάσσουν μαζί του διπλωματικούς αντιπροσώπους και συμβάλλονται σε διεθνείς συνθήκες (EMMANOYHΛ ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Αθήνα 2011, σελ. 208 επ.). Όλα αυτά όμως δεν αναιρούν το γεγονός ότι «η αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία σε κάθε περίπτωση παραχωρείται αποκλειστικά από την Πολιτεία αφορά μόνον στα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου...», ΝΙΚΟΣ ΜΑΓΓΙΩΡΟΣ «Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και το Κράτος στην Ελλάδα. Μία Νομοκανονική Προσέγγιση» in Πολιτεία, Ορθόδοξη Εκκλησία και Θρησκευόμενα στην Ελλάδα, Κατερίνη 2006, σελ 146).

Εν τέλει, όπως έκρινε και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (υπόθεση Καθολική Εκκλησία των Χανίων κατά Ελλάδας

16/12/1997), δεν θα μπορούσε αυτό να αποφανθεί σχετικά με την επιλογή της κατάλληλης μορφής (ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου) για την απόδοση νομικής προσωπικότητας στις θρησκευτικές κοινότητες στην Ελλάδα, ούτε θα μπορούσε να παροτρύνει την Ελληνική Κυβέρνηση περί της λήψεως κατάλληλων δράσεων, προκειμένου να απονεμηθεί νομική προσωπικότητα της μίας ή της άλλης μορφής.

Έτι περαιτέρω, η μορφή του νομικού προσώπου, ως εργαλείου νομικής οργάνωσης, δεν είναι κατ' ανάγκη ασύμβατη με μη χριστιανικές θρησκείες. Μπορεί σύμφωνα με την παραδοσιακή και επίσημη θέση των νομομαθών του Ισλάμ (μιας κατ' εξοχήν νομικής θρησκείας ΝΙΚΗΤΑΣ ΑΛΙΜΠΡΑΝΤΗΣ «Το νομικό σχήμα στις θρησκείες και η χριστιανική πίστη» in Γενέθλιον Απόστολου Γεωργιάδη, Αθήνα 2006, σελ. 2652, στην οποία “*πυρήν της νομοθεσίας είναι η θρησκεία*” ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ – ΠΑΤΡΑΓΑΣ, «Η ανατροπή των τυράννων εν τη Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τω Ισλάμ», Αθήνα 2013, σελ. 15 και συνεπώς δεν υφίσταται “*διάκρισις μεταξύ θρησκείας και πολιτείας, μεταξύ θείου και ανθρωπίνου νόμου*” ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΖΙΑΚΑΣ «Ιστορία των Θρησκευμάτων τόμ. Β΄ Το Ισλάμ» Θεσσαλονίκη 1998, σελ.371επ, αντιθέτως το ιδεώδες “*...είνε να υπάρχει πλήρης ταύτιση μεταξύ ισλαμικής κρατικής οντότητας και ισλαμικής κοινωνίας...*” ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ – ΠΑΤΡΑΓΑΣ «Περί το καθεστώς της αναδείξεως του Μουφτή κατά την Ελληνικήν Έννομον Τάξιν» Ε.Δ.Δ.Δ.Δ 2/2001 σελ. 283), η ξεχωριστή νομική προσωπικότητα σε νομικά πρόσωπα (ήτοι προσωπικότητα που προσδίδεται σε μη φυσικά πρόσωπα, σύμφωνα με το δυτικό σύστημα δικαίου, είτε αγγλοσαξονικό είτε ευρωπαϊκό) να είναι ξένη προς το Ισλαμικό Δίκαιο και να μην βρίσκει καμία αναφορά στο δίκαιο της Σαρία (αφού το δίκαιο αυτό επιβάλλει υποχρεώσεις και αναγνωρίζει δικαιώματα μόνο σε φυσικά πρόσωπα), ωστόσο από πολλούς συγγραφείς έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι υφίστανται συγγενικοί θεσμοί ακόμα και στο δίκαιο αυτό, όπως είναι ο «Al-dhimmah», που ουσιαστικά σημαίνει «εγγύηση». Νεότεροι νομομαθείς υποστηρίζουν ότι μπορεί να γίνει αποδεκτή από το Ισλάμ η κατασκευή του νομικού προσώπου, βασιζόμενοι στο προηγούμενο άλλων Ισλαμικών οργανισμών και πρακτικών, όπως οι : «*waqf*», «*masjid*», «*baitul mal*», ειδικότερα δε ο «*waqf*» (ή κατά την τούρκικη απόδοση του στο γνώριμο σε εμάς θεσμό του «Βακούφ»), είναι ένας νομικός και

θηρσκευτικός οργανισμός, στο οποίο ένα φυσικό πρόσωπο έχει αφιερώσει περιουσία για θρησκευτικό ή φιλανθρωπικό σκοπό, διακρινόμενος πλέον από τον δωρητή και την λοιπή περιουσία του και δυνάμενος να είναι ο ίδιος υποκείμενο περιουσιακών δικαιωμάτων. Σήμερα πάντως, τέτοιοι θεσμοί (κυρίως εταιρικά νομικά πρόσωπα) έχουν εισαχθεί και λειτουργούν και σε μουσουλμανικές χώρες (περισσότερα για τα τρία είδη των βακουφίων στο Ισλάμ, ανάλογα με τους αποδέκτες της παραχώρησης ή τα παραχωρούμενα πρόσωπα, ήτοι το αλ-χάιρη, το αλ-δόρη και το αλ-ερσσάντ δημόσιο θησαυροφυλάκειο αλλά και γενικότερα για το θεσμό αυτό ιδίως σε: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ – ΠΑΤΡΑΓΑΣ, «Ο θεσμός των Βακουφίων κατά το Ισλαμικό Δίκαιο», Αθήνα 2013) και Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος ελληνισμού, Χριστιανική Βακούφια της Κωνσταντινούπολης, στην ιστοσελίδα :

<http://constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=10983> αλλά και ZAINAL A. ZURYATI, MOHAMED YUSOFF, AHMAD N. AZRAE «Separate legal entity under Syariah law and its application on Islamic banking in Malaysia: A note» in "International Journal of Banking and Finance" vol 6/2009 τεύχος 2, MAHMOOD SANUSI : «The Concept of Artificial Legal Entity and Limited Liability in Islamic Law» in "Critical issues on Islamic banking and financial markets : Islamic economics, banking and finance, investments, Takaful and financial planning", Dinamas Publications, Κουάλα Λαμπούρ – Μαλαισία 2005, στην ιστοσελίδα: <http://www.kantakji.com/fiqh/files/fatawa/w228.doc>, TIMUR KURAN «The Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence», σε:

http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2546/Kuran_The_Absence_of.pdf;jsessionid=E03838362250947A38DEC034FF30673E?sequence=1. Ειδικότερα όσον αφορά τη νομική φύση και τις κατηγορίες του θεσμού αυτού στο Οθωμανικό Δίκαιο σε : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ «Η Διεκδικητική Αγωγή», Αθήνα 2014, σελ. 181 επ).

Σε κάθε περίπτωση, ο νόμος επιδιώκει να είναι γενικός και να αφορά σε όλες τις θρησκευτικές κοινότητες και θρησκείες, άρα είναι αρκετά αφαιρετικός και "ευρύχωρος" ώστε να επιτρέψει σε όλους τους θρησκευόμενους να τον χρησιμοποιήσουν, χωρίς να υιοθετεί ευνοϊκές ή εξαιρετικές ρυθμίσεις για

συγκεκριμένες εκκλησίες ή θρησκείες, εκτός των προβλέψεων του άρθρου 13Σ. Ειδικά για τα νομικά πρόσωπα που υπάγονται στις ρυθμίσεις των μεταβατικών διατάξεων του άρθρου 13 ΕισΝΑΚ που προβλέπει : «*Τα νομικά πρόσωπα που έχουν συσταθεί νόμιμα κατά την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα εξακολουθούν να υπάρχουν, σχετικά με την ικανότητα και τη διοίκηση ή λειτουργία τους εφαρμόζονται σ' αυτά οι σχετικές διατάξεις του Κώδικα*» και του άρθρου 33 Ν. 2731/1999 (ΦΕΚ Α' 138) που ορίζει : «*Στα νομικά πρόσωπα που έχουν διατηρηθεί σε ισχύ με το άρθρο 13 ΕισΝΑΚ, συμπεριλαμβάνονται και τα προ της 23.2.1946 συσταθέντα ή λειτουργούντα καθιδρύματα της Καθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα*», διευκρινίζεται ότι δεν επηρεάζονται από τις προτεινόμενες ρυθμίσεις, αφού ήδη η νομική προσωπικότητα τους έχει νομοθετικώς αναγνωριστεί και ρυθμιστεί από το ιδιωτικό δίκαιο (τις διατάξεις 61 επ του Αστικού Κώδικα), επιλογή που έχει κριθεί θετικά που πλήθος δικαστικών αποφάσεων (ΕφΘες 1161/1983, ΑΡΜ 37/1983 σελ. 965, ΕφΑιγ 101/1979, ΝοΒ 29/1981, σελ 129, ΤριμΦορΕφΠειρ 452/1969 ΔΦΝ 23/1969, σελ 665, ΣτΕ 1141/1961). Ωστόσο δεν εμποδίζονται, εάν αυτά κρίνουν ότι εξυπηρετείται πληρέστερα ο σκοπός και η αποστολή τους, να επιλέξουν την εισαγόμενη δια του παρόντος νομική οργάνωση.

Πρέπει να σημειωθεί ότι με τις προτεινόμενες διατάξεις δεν εισάγεται κάποιος προληπτικός περιορισμός του συνταγματικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας και ειδικότερα της ελευθερίας της λατρείας (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ : «*Η ελευθερία της λατρείας αποτελεί την σπουδαιότεραν εκδήλωσιν της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως, εις τρόπον ώστε να μην είναι νοητή η δευτέρα άνευ της πρώτης ... δεδομένου ότι το Σύνταγμα δεν καθιεροί απλώς ανεξιθρησκίαν αλλά θρησκευτικήν ελευθερίαν...*» «Εκκλησία και Δίκαιο» Αθήνα 2000, σελ. 20), αφού οι πιστοί οποιασδήποτε γνωστής θρησκείας, είτε αυτοί αποτελούν μία μικρή θρησκευτική ομάδα (πχ ολίγων ατόμων) είτε συνιστούν θρησκευτική κοινότητα -με την έννοια που προσδίδεται στο παρόν- μπορούν ανεμπόδιστα να ασκήσουν όχι μόνο ατομικά αλλά και συλλογικά τη λατρεία τους κατά τις κείμενες διατάξεις, δηλαδή με την ίδρυση και λειτουργία ευκτήριου οίκου (έστω χωρίς νομική προσωπικότητα) υπό το σημερινό καθεστώς αδειοδότησης των ν.1.363/1938 και 1.672/1939, καθεστώς που, όπως κρίθηκε από τα Ελληνικά Δικαστήρια (πιο

χαρακτηριστική η ΣτΕΟλ1444/1991 αλλά και η ΑΠ 20/2001) είναι συνταγματικώς συμβατό ανεκτό, αφού οι διατάξεις τους «...έχουν δε την έννοια ότι η προβλεπόμενη διαδικασία θεσπίζεται για την εξακρίβωση της θρησκευτικής δοξασίας ως γνωστής και όχι κρύφιας τη μη προσβολή της δημόσιας τάξης ή των χρηστών ηθών και τη μη άσκηση προσηλυτισμού, δηλαδή των προϋποθέσεων υπό τις οποίες, κατά την έννοια του άρθρου 13 παρ.2 του Συντάγματος, κατοχυρώνεται το ατομικό δικαίωμα των οπαδών των διαφόρων θρησκευτικών δοξασιών να ασκούν ελευθέρως τη λατρεία», ώστε η αδειοδότηση του να είναι υποχρεωτική, εφόσον διαπιστωθεί η πλήρωση των τριών ως άνω συνταγματικών προϋποθέσεων, εγκαθιδρύοντας έτσι δέσμια αρμοδιότητα του Υπουργού και όχι διακριτική ευχέρεια του (ΣτΕ 5572/1996). Φυσικά, οι λοιπές απαιτήσεις που έθεταν οι διατάξεις περί αδειας του επιχώριου Μητροπολίτη ή ο ελάχιστος αριθμός των αιτούντων την αδειοδότηση έχουν προ καιρού καταπέσει (ΟλΣτΕ 2274/1962 και ΣτΕ 1842/1992, οι οποίες έκριναν ότι οι μικροί αριθμοί των οκτώ και επτά οπαδών αντίστοιχα, είναι επαρκείς για χορήγηση άδειας ιδρύσεως ευκτήριου οίκου) αλλά και καταργηθεί νομοθετικά (άρθρο 27 ν.3467/2006). Συνεπώς και όσον αφορά στην ίδρυση των λατρευτικών χώρων των θρησκευτικών κοινοτήτων, συνεχίζουν να ισχύουν οι κείμενες διατάξεις και διαδικασίες που ήδη εφαρμόζονται μέχρι σήμερα (οι νόμοι του 1938 όπως εφαρμόζονται μετά τη νομολογία του ΣτΕ, περιοριζόμενες κυρίως στην χρήση γης όπου κείται το ακίνητο που θα χρησιμοποιηθεί για το σκοπό αυτό), είτε οι κοινότητες αυτές οργανωθούν σε νομικά πρόσωπα είτε όχι. Το άρθρο 9 του σχεδίου νόμου απλώς δίδει ρητά το δικαίωμα ίδρυσης (με τις υφιστάμενες διαδικασίες) τέτοιου χώρου και στα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα, για να αποφευχθεί κάθε αμφισβήτηση, χωρίς να αλλάζει τις σημερινές διαδικασίες ή να τροποποιεί το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο. Ίσως οι διατάξεις του 1938 χρειάζονται επικαιροποίηση και μία νέα θεώρηση, αυτό όμως είναι ανεξάρτητο από τη νομική οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων, αφού ακόμα και μία ομάδα που δεν θα έχει τις προϋποθέσεις ή τη βούληση να οργανωθεί ως ν.π.ι.δ θα μπορεί (όπως σήμερα) να ιδρύει ένα χώρο λατρείας για να ασκεί τα συνταγματικά δικαιώματά της.

Η όλη διαδικασία ανατίθεται στη δικαστική κρίση του αρμοδίου πρωτοδικείου και δεν ανατίθεται ως νέα διοικητική αρμοδιότητα, κρίνοντας τη

λύση αυτή ως καταλληλότερη για την εξασφάλιση τέτοιων θεμελιωδών δικαιωμάτων και τη νομιμότητα τους σύμφωνα με τους τρεις όρους που το ίδιο το Σύνταγμα θέτει : (α) γνωστή θρησκεία, μη κρυφίες δοξασίες, (β) μη άσκηση προσηλυτισμού, (γ) συμφωνία με τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Εν τέλει, η δικαστική κρίση συνδυάζει τα αναγκαία εχέγγυα ελέγχου, την κατάρτιση του κριτή σε ανθρώπινα δικαιώματα, την αμεροληψία και την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία του, πόσω μάλλον όταν για την ίδρυση απλών σωματείων και συλλόγων ακολουθείται αυτή η οδός.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

Καταρχάς, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι στον Ευρωπαϊκό χώρο παρατηρείται μεγάλη ποικιλία στη νομική αντιμετώπιση των θρησκευτικών κοινοτήτων από το κράτος και στα συστήματα οργάνωσης που έχουν θεσπιστεί, χωρίς να υπάρχει ένα κοινό σύστημα ή έστω ένα εναρμονισμένο νομικό πλαίσιο. Έτσι, το κάθε κράτος, ανάλογα και με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν κατά τη διαμόρφωση του- μεταχειρίζεται με διαφορετικό τρόπο τις θρησκευτικές κοινότητες, όχι μόνο σε σύγκριση με τα άλλα κράτη αλλά ακόμα και εντός της επικράτειάς του. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι πολλά νομικά συστήματα απαιτούν διάφορες προϋποθέσεις για την κτήση της νομικής προσωπικότητας όπως έναν ελάχιστο αριθμό πιστών, έναν ελάχιστο χρόνο δράσης και παρουσίας της θρησκευτικής οργάνωσης στη χώρα, ένα ελάχιστο αριθμό τοπικών εκκλησιασμάτων, ένα ελάχιστο ύψος οικονομικής σταθερότητας (ή ακόμα και προϋποθέσεις πιο αόριστες, όπως αυτή του αυστριακού συστήματος που απαιτεί από τη θρησκευτική κοινότητα «θετική στάση» προς το κράτος και την κοινωνία). Μάλιστα είναι συνήθης η -εντός της αυτής δικαιοταξίας (κράτους) και νομικού συστήματος- διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων (ένας εύλογος βαθμός διαφοροποίησης, που βασίζεται κυρίως στις ιστορικές και θρησκευτικές ρίζες της συγκεκριμένης κοινότητας στη συγκεκριμένη κοινωνία), έχοντας φυσικά εξασφαλίσει σε όλες τα ίδια θεμελιώδη δικαιώματα (L FRIEDNER, «Churches and other religious organisations as legal persons» Peeters Leuven 2007, passim και ιδίως σελ 7 επ). Για παράδειγμα, στην Πορτογαλία

απαιτείται η παρουσία της κοινότητας για τριάντα τουλάχιστον χρόνια, προκειμένου να απολαμβάνει το υψηλότερο status της παγιωμένης θρησκείας.

Στη Γερμανία (όπου δεν υφίσταται κρατική εκκλησία), κάθε θρησκευτική κοινότητα είναι αυτόνομη και δύναται να οργανώνει και να ρυθμίζει κατά το δοκούν τις εσωτερικές υποθέσεις της, μπορεί δε να προσλάβει νομική προσωπικότητα σύμφωνα με τις διατάξεις περί σωματείων (ν.π.ι.δ), ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι συνεχίζουν να διατηρούν την ιδιότητα του νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου όσες την είχαν κατά τη ψήφιση του Συντάγματος της Βαϊμάρης του 1919 (τα σχετικά άρθρα διατηρήθηκαν σε ισχύ δυνάμει του άρθρου 140 του ισχύοντος Γερμανικού Συντάγματος), ήτοι τότε η Καθολική και η Ευαγγελική - Προτεσταντική Εκκλησία. Ωστόσο, μπορούν να θεωρηθούν ν.π.δ.δ και να αναγνωριστούν με διοικητική πράξη ως τέτοια, κατόπιν σχετικής αίτησης, και όσες κοινότητες, βάσει του οργανισμού και του αριθμού των μελών τους, παρέχουν «εγγυήσεις διαρκείας» (Grosse Kirchen), κριτήρια της οποίας αποτελούν η γενικότερη κατάσταση της κοινότητας και ο αριθμός των μελών της κατά το χρόνο υποβολής της σχετικής αίτησης προς το Κράτος, ήτοι πρέπει να αποδείξουν ότι συνιστούν πράγματι μόνιμη κοινότητα. Τέτοια αναγνώριση έχουν επιτύχει πολλές κοινότητες (πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι σήμερα, μόνο μία θρησκευτική κοινότητα -οι μάρτυρες του Ιεχωβά- αιτήθηκε την μετατροπή της σε ν.π.δ.δ και το αίτημα τους απορρίφθηκε οριστικά, αφού ακόμα και όταν η υπόθεση τους έφθασε στο Συνταγματικό Δικαστήριο, αυτό τελικώς απέρριψε την προσφυγή τους επί της αρνητικής απάντησης της διοίκησης). Η Ελληνική Ορθόδοξη Μητρόπολη της Γερμανίας (η οποία έχει παρουσία εκεί τουλάχιστον από το 1828), προσέλαβε την αναγνώριση της ως ν.π.δ.δ. με διαδοχικές ξεχωριστές αιτήσεις της στα διάφορα κράτη – μέλη της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, καίτοι η πρώτη αίτηση της για την περιοχή της Βαυαρίας αρχικώς απορρίφθηκε. Φυσικά, δεν πρέπει να παραγνωριστεί ότι οι θρησκευτικές κοινότητες δεν θεωρούνται κρατικά όργανα ούτε φυσικά ενσωματώνονται στον κρατικό οργανισμό, ακόμα και αν έχουν προσλάβει (προφανώς δια ρητής διάταξης νόμου) μορφή και νομική προσωπικότητα δημοσίου δικαίου, (αναλυτικά γι' αυτό ΜΙΧΑΗΛ ΒΡΟΝΤΑΚΗΣ, «Το ζήτημα της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας των δημόσιων

νομικών προσώπων» in Τόμος Τιμητικός του ΣτΕ 1929-1979 σελ 438 επ), έχουν ωστόσο το δικαίωμα να επιβάλλουν φόρο στα μέλη τους, προκειμένου να ενισχύουν τα έσοδα τους. (οράτε: ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, «Σχέσεις κράτους και εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο», ΤοΣ 4-5/2000 σελ 647επ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΡΙΠΠΑΣ «Σχέσεις Εκκλησίας Πολιτείας εις τα χώρας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (παλαιάς και νεοεισελθούσας το έτος 2004)», Εκκλησία 2/2006 σελ 134επ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Η Ελληνική Ορθόδοξος Μητρόπολις Γερμανίας και ο Καταστατικός αυτής Χάρτης», Θεολογία 1/1979 σελ 71 επ.)

Στην Αυστρία ισχύει το σύστημα της αναγνωρισμένης θρησκείας, ήτοι απαιτείται η αναγνώριση, δια σχετικού διατάγματος, της οργάνωσης της ως θρησκευτικής και της πρόσληψης νομικής προσωπικότητας (εφόσον αυτές πληρούν κάποιες προϋποθέσεις όπως συγκεκριμένη ομολογία πίστεως, καταστατικό σύμφωνο με τους νόμους και τα χρηστά ήθη, μόνιμο τόπο συνάθροισης, ελάχιστος αριθμός πιστών), ωστόσο υπάρχουν προβλέψεις και για τις λοιπές μορφές συλλογικής θρησκευτικής εκδήλωσης. Έτσι, οι ιστορικές Εκκλησίες (η Καθολική, η Προτεσταντική, η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η Ιουδαϊκή Κοινότητα, διάφορες μουσουλμανικές κοινότητες) έχουν αναγνωριστεί με τη μορφή του ν.π.δ.δ *sui generis*. Προβλέπεται επίσης, με το νόμο περί του νομικού καθεστώτος των θρησκευτικών ομολογιών του 1998, η δυνατότητα θρησκευτικών κοινοτήτων που δεν πληρούν τις αυστηρότερες προϋποθέσεις για τις ιστορικές εκκλησίες να καταχωρίζονται κατά τον Αστικό Κώδικα και να λαμβάνουν το καθεστώς του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου. Βέβαια, ο πρόσφατος νόμος του 1998 θέτει κάποιες προϋποθέσεις για την καταχώρηση αυτή, εκ των οποίων απαιτείται ένας ελάχιστος αριθμός τουλάχιστον τριακοσίων πιστών, κατοίκων Αυστρίας που δεν είναι μέλη άλλης θρησκευτικής κοινότητας, η ύπαρξη της κοινότητας για τουλάχιστον είκοσι έτη, η ανάλυση των δογμάτων της και των οικονομικών πηγών της. Τέλος, υπάρχει η δυνατότητα για μια κοινότητα να λειτουργήσει με τη μορφή συλλόγου, χωρίς ωστόσο να έχει τα δικαιώματα που έχουν οι αναγνωρισμένες και καταχωρισμένες κοινότητες. Πρέπει να σημειωθεί ότι μία θρησκευτική οργάνωση μπορεί να διαλυθεί και με απλή διοικητική πράξη, χωρίς να απαιτείται η έκδοση δικαστικής απόφασης. (Γ. ΚΡΙΠΠΑΣ, όπου

παραπάνω, Εκκλησία 3/2006 σελ 198επ, ΑΛΤΑΝΑ ΦΙΛΟΥ – ΠΑΤΣΑΝΤΑΡΑ «Η νομική προσωπικότητα των θρησκευτικών κοινοτήτων σε χώρες της Ευρώπης», ΕφημΔΔ 4/2012 σελ. 563επ, GERHARD ROBBERS (επιμέλεια) με επιστημονική απόδοση στην Ελληνική από τον Κυριάκο Κυριαζόπουλο, «Κράτη και Θρησκευματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Αθήνα 2007, σελ 6 επ).

Στη Γαλλία, στην οποία θεωρείται ότι υπάρχει το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα καθεστώτος πλήρους χωρισμού κράτους και εκκλησίας (θεμελιώθηκε ήδη από το 1905 με ειδικό νόμο), κάθε θρησκευτική κοινότητα δικαιούται να αιτηθεί νομική προσωπικότητα, σύμφωνα με τις διατάξεις του κοινού - ιδιωτικού δικαίου, προβλέποντας την ίδρυση των θρησκευτικών σωματείων (associations cultuelles), που υπάγονται στον κοινό για όλα τα σωματεία νόμο (της 1/7/1901), αφού το κράτος δεν υποχρεούται να χορηγήσει κάποια ειδική νομική υπόσταση στις διάφορες θρησκείες, πέραν αυτής που προβλέπεται από το νόμο για τις κάθε είδους ενώσεις του ιδιωτικού δικαίου. Ωστόσο, σε δύο συγκεκριμένες περιοχές της γαλλικής επικράτειας, την Αλσατία και τη Λωρραίνη (οι οποίες εντάχθηκαν στην γαλλική επικράτεια μετά την υιοθέτηση του καθεστώτος πλήρους χωρισμού), έχει κατοχυρωθεί η αναγνώριση τεσσάρων συγκεκριμένων θρησκευτικών κοινοτήτων (η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η Εβραϊκή Κοινότητα και δύο Προτεσταντικές Εκκλησίες) με τη μορφή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όλες οι υπόλοιπες μπορούν να καταχωρισθούν ως σωματεία, κατά το αστικό δίκαιο. Σε κάθε περίπτωση, το θρησκευτικό σωματείο πρέπει να έχει αποκλειστικά θρησκευτικούς σκοπούς, προϋπόθεση που ελέγχεται από τα αρμόδια δικαστήρια, τα οποία μπορούν να διατάξουν τη διάλυση ενός τέτοιου νομικού προσώπου, αν διαπιστωθεί ότι οι δραστηριότητες του παρουσιάζουν ορισμένους κινδύνους (GERHARD ROBBERS, ο.π σελ 65 επ., ΑΛΤΑΝΑ ΦΙΛΟΥ – ΠΑΤΣΑΝΤΑΡΑ ο.π σελ. 554).

Στην Ιταλία, οι διατάξεις του άρθρου 8 του Συντάγματος προβλέπουν για όλες τις θρησκείες τη δυνατότητα αυτοοργάνωσης κατά το καταστατικό τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δεν είναι αντίθετο με τους νόμους. Μάλιστα, οι σχέσεις τους με το κράτος μπορούν να ρυθμίζονται με νόμο, βασισμένο σε διμερή σύμβαση που συνάπτουν μεταξύ τους, αποκτώντας έτσι νομική προσωπικότητα,

το είδος της οποίας διαφέρει κατά περίπτωση και ανάλογα με το περιεχόμενο της σύμβασης (Art. 8 : All religious denominations are equally free before the law. Denominations other than Catholicism have the right to self-organization according to their own statutes, provided these do not conflict with Italian law. Their relations with the State are regulated by law, based on agreements with their respective representatives.). Επιπλέον, υπάρχουν και θρησκευτικές κοινότητες που δεν έχουν συνάψει καμία συμφωνία με το Ιταλικό Κράτος, για τις οποίες ισχύουν οι διατάξεις του νόμου 1159/1929, σύμφωνα με τις οποίες μπορούν να αποκτήσουν νομική προσωπικότητα κατά τις προβλέψεις του Αστικού Κώδικα (είτε ως μη αστικές εταιρίες – associazione non riconosciuta- είτε ως σωματεία - associazione riconosciute). Όσον αφορά στη σχέση Κράτους και Καθολικής Εκκλησίας, το άρθρο 7 του Ιταλικού Συντάγματος ορίζει ότι και τα δύο είναι ανεξάρτητα και κυρίαρχα, καθένα εντός της σφαίρας δράσης τους. Περαιτέρω, με το άρθρο 7 παρ. 2 κατοχυρώθηκε συνταγματικά η Σύμβαση του Λατερανού του 1929, με την οποία ιδρύθηκε το Κράτος της Πόλης του Βατικανού και προσδόθηκε στην Αγία Έδρα καθεστώς ανεξάρτητης κυριαρχίας, καθορίζονται και ρυθμίζονται οι λεπομέρειες αυτής της σχέσης πχ προνόμια, ιδιοκτησιακά δικαιώματα, φορολογικές συμφωνίες κλπ (Art. 7 : The State and the Catholic Church are independent and sovereign, each within its own sphere. Their relations are regulated by the Lateran pacts. Amendments to such Pacts which are accepted by both parties shall not require the procedure of constitutional amendments.).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, εκτός από την Εκκλησία της Αγγλίας (επίσημη εκκλησία του κράτους) και την Εκκλησία της Σκωτίας, οι θρησκευτικές κοινότητες λειτουργούν ως ενώσεις προσώπων (κυρίως ως σύλλογοι), ήτοι ως “private societies” (associations) χωρίς κάποιο ιδιαίτερο σύστημα κανόνων, ειδικό καθεστώς ή μητρώο, ώστε έχουν τα ίδια δικαιώματα με οποιαδήποτε άλλη εκούσια συνένωση. Εφαρμόζονται οι γενικές αρχές και διατάξεις που αφορούν στα φιλανθρωπικά ιδρύματα και trusts. Ωστόσο προβλέπεται η καταχώρηση τόπων λατρείας (ως τόποι ιερών τελετών), εφόσον φυσικά οι αιτούντες αποτελούν θρησκευτική κοινότητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο εσωτερικός κανονισμός με τον οποίο λειτουργούν και οργανώνονται οι εκκλησίες, αντιμετωπίζεται από το αγγλικό δίκαιο ως ένα ιδιωτικό συμβόλαιο μεταξύ των μελών της εκκλησίας

(ΑΛΤΑΝΑ ΦΙΛΟΥ – ΠΑΤΣΑΝΤΑΡΑ ο.π σελ. 566, GERHARD ROBBERS, ο.π σελ 191 επ.), άλλωστε η έννοια του ν.π.δ.δ που επικρατεί στο ηπειρωτικό ευρωπαϊκό δίκαιο είναι ξένη προς το αγγλοσαξονικό δικαιοσύστημα.

Στις Κάτω Χώρες, το καθεστώς των εκκλησιών (έννοια η οποία δεν προσδιορίζεται) ρυθμίζεται από τον Αστικό Κώδικα και αυτές θεωρούνται ως νομικά πρόσωπα *sui generis*, διακρινόμενες από τα λοιπά ν.π.ι.δ (πχ σωματεία, ιδρύματα).

Στη Δανία οι θρησκευτικές κοινότητες, εκτός αυτής της Λαϊκής Εκκλησίας που το νομικό πλαίσιο της αποτελεί μέρος του δημοσίου δικαίου και προσομοιάζει με κρατική υπηρεσία, διακρίνονται σε : (α) στις αναγνωρισμένες με ειδικούς νόμους όπως οι Ευαγγελικές, η Βαπτιστική Εκκλησία, η Φιλανδική, η Ισλανδική, η Μεταρρυθμιστική Εκκλησία της Δανίας, (β) οι κοινότητες που έχουν το δικαίωμα να τελούν την ιεροτελεστία του γάμου, δικαίωμα που το αποκτούν υπό προϋποθέσεις όπως ομολογία πίστεως, τελετουργικό συμβατό με τους κανόνες δημόσιας τάξεως και τα χρηστά ήθη, σαφής θρησκευτικός χαρακτήρας της κοινότητας με διαρθρωμένη οργάνωση και καθορισμένη εκπροσώπηση, επαρκή μέλη και (γ) οι κοινότητες χωρίς αναγνώριση, το καθεστώς των οποίων ρυθμίζεται από το ιδιωτικό δίκαιο (ΑΛΤΑΝΑ ΦΙΛΟΥ – ΠΑΤΣΑΝΤΑΡΑ ο.π σελ. 567).

Στη Σουηδία ισχύει σύστημα αρχείου όπου εγγράφονται οι αναγνωρισμένες θρησκευτικές οργανώσεις στο ειδικό μητρώο, εφόσον πληρούν συγκεκριμένες αντικειμενικές προϋποθέσεις (πχ ο θρησκευτικός – λατρευτικός σκοπός τους, ικανός αριθμός μελών), αποκτώντας έτσι νομική προσωπικότητα, χωρίς φυσικά αυτό να είναι υποχρεωτικό για να λειτουργήσει μία θρησκευτική κοινότητα. Η εγγραφή όμως προσδίδει δικαιώματα όπως η κρατική οικονομική στήριξη και η τέλεση γάμων με έννομες συνέπειες στην πολιτική κατάσταση του ατόμου. (ΑΛΤΑΝΑ ΦΙΛΟΥ – ΠΑΤΣΑΝΤΑΡΑ ο.π σελ. 565).

Στην Ουγγαρία ισχύει η αναγνώριση της κάθε θρησκευτικής κοινότητας, κατόπιν ειδικής δικαστικής διαδικασίας, όμοιας με την αναγνώριση των σωματείων, και εγγραφής τους σε ειδικό βιβλίο. **Στην Εσθονία** επίσης για την

απόκτηση νομικής προσωπικότητας απαιτείται η έγκριση του αρμοδίου Υπουργείου Εσωτερικών (και γνώμη επιτροπής ειδικών) και η εγγραφή σε ειδικό βιβλίο. **Στην Τσεχία** βασική προϋπόθεση αναγνώρισης είναι η εκκλησία να έχει τουλάχιστον δέκα χιλιάδες μέλη ή τουλάχιστον πεντακόσια, εφόσον στην τελευταία περίπτωση η εκκλησία είναι μέλος του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών. Αντίστοιχη διαδικασία προβλέπεται **στην Πολωνία**, όπου η έγκριση του Υπουργείου Εσωτερικών δίδεται υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (αίτημα τουλάχιστον εκατό πολιτών, υποβολή πληροφοριών για το δόγμα, το καταστατικό, της έδρα της θρησκευτικής οργάνωσης κλπ. **Στην Λεττονία** επικρατεί αντίστοιχο σύστημα από το 1995 και η απόκτηση νομικής προσωπικότητας, που προϋποθέτει την έγκριση της αρμόδιας κρατικής υπηρεσίας και την καταχώρηση στο ειδικό μητρώο, χορηγείται εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (πχ ελάχιστος αριθμός μελών άνω των πενήντα πολιτών), μάλιστα μόνο οι εγκεκριμένοι θρησκευτικοί οργανισμοί έχουν δικαίωμα να ανεγείρουν ναούς, να ιδρύουν μονές και να παρέχουν θρησκευτικές υπηρεσίες εντός κρατικών υπηρεσιών (στρατός, νοσοκομεία, φυλακές κλπ).

Στην Ομοσπονδία της Ρωσίας, σύμφωνα με τον Ειδικό Ομοσπονδιακό Νόμο του 1997, διακρίνονται οι θρησκευτικές ομάδες, οι οποίες δεν αποκτούν νομική προσωπικότητα και οι θρησκευτικοί οργανισμοί που καταχωρούνται ως νομικά πρόσωπα, τα οποία μπορούν να ιδρύσουν πολίτες ή μη της ρωσικής Ομοσπονδίας, εφόσον αυτοί κατοικούν μόνιμα και νόμιμα στην επικράτεια της. Η διάκριση αυτή είναι ουσιώδης, αφού ο νόμος αναγνωρίζει λιγότερα δικαιώματα στις άτυπες θρησκευτικές ομάδες (πχ δεν μπορούν να ιδρύουν μέσα μαζικής ενημέρωσης, εκπαιδευτικά ιδρύματα, ιδρύματα εκπαίδευσης των θρησκευτικών λειτουργών και του θρησκευτικού προσωπικού τους). Οι οργανισμοί αυτοί, που λειτουργούν σύμφωνα με το καταστατικό τους, διακρίνονται σε τοπικούς και συγκεντρωτικούς. Οι τοπικοί οργανισμοί αποτελούνται από δέκα τουλάχιστον μέλη, μόνιμους κατοίκους του ίδιου τόπου ή της ίδιας περιοχής. Αντί της δικής μας έννοιας περί γνωστής θρησκείας, η ίδρυση ενός τέτοιου οργανισμού απαιτεί ένα ειδικό πιστοποιητικό (που εκδίδει η τοπική διοίκηση) από το οποίο να προκύπτει ότι η συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα υπάρχει στη συγκεκριμένη περιοχή επί τουλάχιστον δέκα πέντε έτη, άλλως ότι η ομάδα αυτή είναι μέλος ενός

συγκεντρωτικού ευρύτερου θρησκευτικού οργανισμού. Προβλέπεται η δυνατότητα αναγκαστικής διάλυσης του οργανισμού, ύστερα από αίτηση της εισαγγελικής ή της διοικητικής αρχής, εφόσον ο οργανισμός επανειλημμένα ή μαζικά παραβιάζει το Σύνταγμα και τους νόμους ή αναπτύσσει συστηματικά δραστηριότητες αντίθετες από τους καταστατικούς σκοπούς του. Βέβαια πρέπει να προσθέσουμε ότι το σύστημα αυτό υφίσταται κριτική για τη συνταγματικότητα διάφορων ρυθμίσεων του. (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ : Κράτος και θρησκευόμενα στην Ομοσπονδία της Ρωσίας, ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΙΚΑ 2/2006)

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, σύμφωνα με την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος, η οποία συμπληρώνεται από την πλούσια νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου (στο χώρο του αγγλο-αμερικάνικου νομικού συστήματος, βασική πηγή του δικαίου είναι τα δικαστικά προηγούμενα) και την ερμηνεία, δεν επιτρέπεται η επέμβαση του κράτους στα εσωτερικά των εκκλησιών ή των λοιπών θρησκευτικών οργανισμών, τους οποίους δέχεται ως αυτόνομες και ανεξάρτητες νομικές οντότητες (entities, όχι όμως υπό τη διάκριση που αντιλαμβανόμαστε στο ηπειρωτικό ευρωπαϊκό δίκαιο περί νπιδ και νπδδ) και οι οποίοι όχι μόνο είναι ελεύθεροι να θεσμοθετήσουν τους κανονισμούς λειτουργίας και διοίκησης τους αλλά μπορούν να θεσμοθετήσουν «δικαστικά όργανα» για να επιλύουν διαφορές σχετικά με αυτά τα ζητήματα, οι αποφάσεις των οποίων δεν μπορούν να ελεγχθούν από την τακτική δικαιοσύνη. Γενικότερα, οι τυπικές κανονιστικές διατάξεις ρυθμίζουν δευτερεύοντα θέματα, όπως τη φορολογία ή την υγειονομική κάλυψη του κλήρου. Οι εκκλησίες και οι θρησκευτικοί οργανισμοί ιδρύονται υπό τη μορφή μη κερδοσκοπικού οργανισμού (nonprofit corporation) χωρίς να απαιτείται άδεια κρατικού οργάνου (BRETT G. SCHARFFS "The Autonomy of Church and State" Brigham Young University Law Review 2004, σελ 1278 , PAUL HORWITZ "Churches as First Amendment Institutions : Of Sovereignty and Spheres" σε Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review vol. 44).

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Άρθρο 1

Έννοια Θρησκευτικής Κοινότητας

Στο πρώτο άρθρο δίδεται ο ορισμός της θρησκευτικής κοινότητας, με εννοιολογικά στοιχεία : (α) τον ικανό αριθμό (φυσικών) προσώπων, χαρακτηριστικό που έχει απασχολήσει επί δεκαετίες τη νομολογία, επ' αφορμής του απαιτούμενου αριθμού ατόμων για την ίδρυση ευκτήριων οίκων, με αποφάσεις που έκριναν υπέρ της ευμενέστερης ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλιστεί η ελευθερία άσκησης της λατρείας (β) με κοινή μεταξύ τους θρησκευτική Ομολογία, ήτοι το γεγονός ότι μοιράζονται την αυτή πίστη περί (γ) γνωστής θρησκείας, νομικής έννοιας που προβλέπεται στο Σύνταγμα, έχει παγιωθεί στην ελληνική έννομη τάξη και έχει απασχολήσει επί χρόνια την νομολογία, που χαρακτηρίζεται κυρίως από την ύπαρξη λατρείας, δόγματος και τελετουργικού (φανερών και όχι κρυφών), αποκλείοντας έτσι φιλοσοφικά ρεύματα, θρησκευτικά κινήματα και ομάδες προβληματισμού (δ) μόνιμα εγκατεστημένοι, ήτοι αποτελούν μόνιμη και όχι παροδική ή περιφερόμενη κοινότητα (ε) σε καθορισμένη γεωγραφική περιοχή, η οποία φυσικά δεν μπορεί να εκτείνεται αυθαίρετα αλλά προσδιορίζεται από την περιοχή στην οποία κατοικούν ή διαμένουν τα πρόσωπα της κοινότητας (στ) με σκοπό την κοινή άσκηση της λατρείας, σκοπός ο οποίος είναι θεμελιώδης για μία θρησκευτική κοινότητα (αφού αποτελεί ειδικότερη έκφανση της ελευθερίας εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, πάντα υπό την επιφύλαξη της δημόσιας τάξης, των χρηστών ηθών και της απαγόρευσης του προσηλυτισμού), χωρίς αυτός φυσικά να αποκλείει τυχόν άλλες εκφάνσεις της θρησκευτικής και -ατομικής ή συλλογικής- κοινωνικής συμπεριφοράς της, της εκδήλωσης της αγάπης προς τον άνθρωπο, της φιλευσπλαχνίας, της αγαθοεργίας και της κοσμοαντίληψής της περί κοσμοθεωρίας πχ εκπαιδευτικές, φιλανθρωπικές και γενικότερα κοινωφελείς δραστηριότητες.

Η έννοια της «θρησκευτικής κοινότητας» απαντάται κυρίως σε ευρωπαϊκά κείμενα, είτε στα βασικά συμβατικά (άρθρο 17 της Σ.Λ.Ε.Ε) είτε στο παράγωγο κοινοτικό δίκαιο (πχ ΚανΕΚ 1099/2009 του Συμβουλίου «για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους», Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού

Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας», Οδηγία 2000/78/EK του Συμβουλίου «για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία»), χωρίς ωστόσο η έννοια αυτή να έχει τύχει ευρείας χρήσεως στο ημεδαπό θετικό δίκαιο, καθόσον αυτή καθ' αυτή απαντάται για πρώτη φορά στο ν.3512/2006 περί της παραχώρησης της χρήσης του Ισλαμικού Τεμένους Αθηνών στις μουσουλμανικές θρησκευτικές κοινότητες που διαβιούν στην Αττική). Ωστόσο, έμμεση αναφορά στα βασικά εννοιολογικά χαρακτηριστικά μίας θρησκευτικής κοινότητας θα μπορούσε να θεωρηθεί πως κάνει η ισχύουσα μέχρι σήμερα διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 2456/1920 «Περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων», αφού προβλέπει πως μπορεί να ιδρυθεί Ισραηλιτική Κοινότητα (η οποία οργανώνεται ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου) μόνο σε πόλεις που κατοικεί *«μονίμως πλείονες των είκοσι ισραηλιτικών οικογενειών»*, προτάσσοντας έτσι ως δύο αναγκαίες προϋποθέσεις (και *sine qua non* στοιχεία της έννοιας) αφενός μεν τη μόνιμη εγκατάσταση (και προφανώς όχι την προσωρινή διασύνδεση μίας θρησκευτικής ομάδας με το χώρο ή την ελεύθερη περιφορά της ανά περιοχές), αφετέρου δε έναν ελάχιστο αριθμό μελών, που αφενός μεν θεμελιώνει την ανάγκη ίδρυσης της κοινότητας, αφετέρου διασφαλίζει και την ομαλή λειτουργία και βιωσιμότητα της από κάθε άποψη (οικονομική, βιολογική, κοινωνική).

Αντίθετα από το θετικό δίκαιο μας, η έννοια αυτή χρησιμοποιείται ευρέως –χωρίς κάποιο ειδικότερο περιεχόμενο ή προσδιορισμό– στις αποφάσεις τόσο των ημεδαπών δικαστηρίων όσο και του ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, χωρίς μέχρι σήμερα να έχει δοθεί κάποιος ορισμός της, που είναι απαραίτητος για τον σαφή προσδιορισμό της κοινότητας και τη διάκρισή της από άλλες ομάδες με θρησκευτικό χαρακτήρα, που όμως δεν εμφανίζουν τα ίδια σταθερά και παγιωμένα χαρακτηριστικά, όπως αυτό της μονιμότητας, της σύνδεσης της με ένα στενότερο ή ευρύτερο χώρο της επικράτειας (και συνακόλουθα του σταθερού δεσμού της με την ημεδαπή πολιτειακή δικαιοταξία) και του ελαχίστου αριθμού μελών. Δηλαδή, η έννοια αυτή –χωρίς να περιορίζει το συνταγματικό δικαίωμα των μεμονωμένων ατόμων ή των ομάδων πχ μεταναστών, να ασκήσουν ατομικά ή και συλλογικά τα θρησκευτικά δικαιώματά τους και τα λατρευτικά τους καθήκοντα (αφού ακόμα και μία ομάδα λίγων ατόμων μπορεί να αιτηθεί την

ίδρυση και λειτουργία ευκτήριου οίκου)- επιτρέπει στην πολιτεία να χαράξει καλύτερα και συστηματικότερα την πολιτική της για τις θρησκείες και την οργάνωσή τους, ιδίως σε μία εποχή που ο χάρτης τους εμφανίζει τεράστιες αλλαγές με την ίδρυση νέων θρησκειών και την έντονη κινητικότητα τους σε όλη την υφήλιο. Έτσι, ο ορισμός αυτός, ενώ εξυπηρετεί απολύτως τους στόχους του παρόντος, αφού η νομική έννοια της θρησκευτικής κοινότητας αποτελεί το βασικό στοιχείο για την οργάνωση και την πρόσληψη νομικής προσωπικότητας από μία ένωση πιστών, μπορεί να λειτουργήσει οριζόντια, σε όλο το φάσμα του δικαίου των θρησκευτικών ελευθεριών. Είναι αυτονόητο ότι, από νομικής τουλάχιστον απόψεως, είναι τελείως διαφορετική η έννοια της θρησκευτικής κοινότητας (πχ ομάδα πεντακοσίων ευαγγελιστών στο Βόλο) από την ένωση κάποιων μελών αυτής της κοινότητας για δημιουργία ενός θρησκευτικού νομικού προσώπου, γεγονός που απαιτεί έντονο το στοιχείο του *animus* για τέτοια οργάνωση, δεδομένη και εκπεφρασμένη βούληση κάποιων από τα μέλη της θρησκευτικής κοινότητας (μπορεί λιγότερα από το σύνολό τους αλλά τουλάχιστον ισάριθμα με τον προβλεπόμενο αριθμό) να οργανωθούν κατά το νομικό αυτό τύπο, ώστε να ασκούν συλλογικά τη λατρεία τους (και) μέσω του συγκεκριμένου ν.π.ι.δ.

Άρθρο 2

Θρησκευτικό Νομικό Πρόσωπο

Δεν αμφισβητείται ότι οι θρησκευτικές κοινότητες των γνωστών θρησκειών μπορούν να ασκούν ανεμπόδιστα τα λατρευτικά τους καθήκοντα, χωρίς διατυπώσεις (εκτός αυτών που προβλέπονται για την ίδρυση των ευκτηρίων οίκων και ησυχαστηρίων τους που στερούνται ίδιας νομικής προσωπικότητας), υπό την επιφύλαξη της δημόσιας τάξης και των χρηστών ηθών. Ωστόσο, η έννομη τάξη μέχρι σήμερα δεν προέβλεπε την οργανωμένη και συστηματική άσκηση της λατρείας μέσω τυπικών μορφών κοινωνικής συνεργασίας, εκτός ενός πολύ συγκεκριμένου πλέγματος ρυθμίσεων, που προέκυψαν για λόγους εθνικούς, ιστορικούς αλλά και λόγω υποχρεώσεων της Ελληνικής Πολιτείας προερχομένων από διεθνείς συνθήκες. Τέτοιες διατάξεις προβλέπουν την οργάνωση των Εκκλησιών της Ελληνικής Επικράτειας (Εκκλησία της Ελλάδος, Εκκλησία της Κρήτης και Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και Πατριαρχική Εξαρχία

Πάτμου) και των νομικών προσώπων τους (δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου), των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων και των Μουφτειών σε συγκεκριμένες περιοχές της επικράτειας. Μάλιστα, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η πρόσληψη της ιδιότητας του νομικού προσώπου άργησε ακόμα και για την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, αφού προβλέφθηκε και προσδόθηκε νομική προσωπικότητα στην κεντρική και περιφερειακές οργανώσεις της δεκαετίας μετά τη σύσταση του Ελληνικού Κράτους, ήτοι το πρώτον στις Ενορίες μόλις το 1910, στις Μητροπόλεις το 1931 και στην ίδια την Εκκλησία της Ελλάδος μόλις το 1969 με το άρθρο 1 του ΝΔ 126/1969 περί Καταστατικού Χάρτη της (το προγενέστερο καθεστώς του Ν. 671/1943 στο άρθρο 59, αναγνώριζε ως Ν.Π.Δ.Δ μόνο την Αρχιεπισκοπή Αθηνών και τις Μητροπόλεις). Με το άρθρο αυτό, και προκειμένου να διευκολυνθεί η συλλογική δράση στο πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας (όπως άλλωστε τονίζει ο Δ. Τσάτσος «η δράση των μελών μιας κοινωνίας δεν είναι μόνον ατομική, είναι δράση κατ' εξοχήν συλλογική», Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι Γενικό Μέρος, Αθήνα 1988, σελ 151, 176), προβλέπεται ένα νέου τύπου νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (εκτός αυτών που προβλέπονται στον Αστικό Κώδικα και στους ειδικότερους νόμους πχ σωματείο, ίδρυμα, αστική εταιρία, συνεταιρισμοί, επαγγελματικές οργανώσεις), το θρησκευτικό νομικό πρόσωπο, το οποίο έχει ως αποκλειστικό σκοπό του την οργανωμένη πλέον άσκηση της λατρείας από τα θρησκευόμενα πρόσωπα – μέλη του, υπό την τυπική μορφή ενός νομικού προσώπου, με τις δυνατότητες αλλά και τις υποχρεώσεις που φέρει η οργάνωση αυτή. Πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το άρθρο 3 Σ, είναι εντός των πλαισίων της θρησκευτικής ισότητας, συνταγματικώς ανεκτή και δικαιολογημένη μια εξαιρετική μεταχείριση της επικρατούσας θρησκείας (η οποία εν προκειμένω οργανώνεται ως ν.π.δ.δ) που αντανακλά στα πληθυσμιακά μεγέθη των πιστών της θρησκείας αυτής αλλά και τις ιδιαίτερες ιστορικές και κοινωνικές καταβολές και συνθήκες, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι η μεταχείριση αυτή δεν οδηγεί σε θεσμοθέτηση ανεπίτρεπτων και αδικαιολόγητων προνομίων που καθιστούν τη θέση των λοιπών θρησκειών μειονεκτική και δεν παρακωλύει τις δικές τους θρησκευτικές ελευθερίες (σχετικώς η με αριθμ. πρωτ. 12424/2007 υπόθεση του Συνηγόρου του Πολίτη περί ανέγερσης ορθόδοξου ναού σε κοινόχρηστο χώρο νοσοκομείου).

Αντίθετα, η θέσπιση ενός ενιαίου συστήματος ως προς το νομικό καθεστώς των θρησκευτικών κοινοτήτων -πέραν των όποιων τυχόν αντιθέτων απόψεων που σχετίζονται με τη θέση συγκεκριμένων θρησκευτικών κοινοτήτων στην ιστορική -κοινωνική πραγματικότητα και τις διαφορετικές έννομες σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ αυτών και του Ελληνικού Κράτους κατά την πάροδο του χρόνου- θα οδηγούσε σε ενιαία αντιμετώπιση ανόμοιων μεταξύ τους καταστάσεων.

Για την απόκτηση της νομικής προσωπικότητας, προτιμάται, ως η πλέον ασφαλής και ανεξάρτητη της κρατικής εξουσίας λύση, η εγγραφή της οργάνωσης αυτής σε ειδικό βιβλίο θρησκευτικών νομικών προσώπων που θα τηρούν τα πρωτοδικεία, σύμφωνα με το σύστημα της τήρησης των νομίμων διατυπώσεων (κατά το πρότυπο των σωματείων). Έτσι, ενώ αποτελεί έκφραση της θρησκευτικής ελευθερίας η δυνατότητα των θρησκευτικών κοινοτήτων να αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους κανόνες της επιλογής τους, ώστε η Πολιτεία υποχρεούται να απέχει από κάθε ανάμιξη της σε θέματα οργάνωσης, εσωτερικής διάρθρωσης και διοίκησής τους (Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ «Η νομική υπόσταση της Λατινικής Αρχιεπισκοπής των εν Αθήναις Καθολικών» ΝοΒ 1983/485), ωστόσο αυτό το δικαίωμα δεν μπορεί να οδηγήσει στην εξαίρεση των συστηματικά οργανωμένων μορφών των κοινοτήτων αυτών από τους ισχύοντες νόμους και τη δημόσια τάξη και την πλήρη απουσία της από ένα ελάχιστο περιεχόμενο ρύθμισης της οργάνωσης αυτής, όταν μάλιστα αυτές οι μορφές επιδιώκουν να αναπτύξουν σχέσεις και δραστηριότητες που έχουν συνέπεια στην ημεδαπή έννομη τάξη. Ούτε φυσικά μπορεί να υποστηριχθεί ότι η κάθε θρησκευτική κοινότητα μπορεί να αποκτήσει νομική προσωπικότητα *ipso iure*. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι νομική προσωπικότητα απονέμεται στις θρησκευτικές διοικήσεις και συσσωματώσεις που έχουν αναλάβει την οργάνωση της άσκησης της λατρείας και τη θεραπεία των κοσμικών αναγκών των θρησκευτικών κοινοτήτων. Η κάθε θρησκεία, δόγμα και Ομολογία δεν έχει νομική προσωπικότητα.

Η σύστασή του απαιτεί τουλάχιστον τριακόσια πρόσωπα (με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα), αριθμός ο οποίος κρίνεται αναγκαίος τόσο για την βιωσιμότητα, την εύρυθμη λειτουργία και την οικονομική στήριξη του νομικού προσώπου –αφού η δημιουργία ενός νομικού προσώπου χωρίς ταυτόχρονα τη

διασφάλιση της λειτουργίας του δεν εξυπηρετεί ούτε το σκοπό της διάταξης ούτε τις προσδοκίες των μελών του, που αναμένουν από αυτό να καταστεί βασική μονάδα οργάνωσης της θρησκευτικής ζωής- όσο και για την αντιπροσωπευτικότητα της συμμετοχής της θρησκευτικής κοινότητας. Έτσι, ο αριθμός αυτός των πιστών κρίνεται ότι μπορεί να στηρίξει την ανάπτυξη και λειτουργία του νομικού προσώπου, με μικρές και προσιτές σε όλους τους θρησκευόμενους εισφορές (ή και χωρίς εισφορές, αν υπάρχουν έσοδα από ίδια περιουσία πχ προερχόμενη από δωρεά), ώστε να μην αποκλείονται άτομα με μειωμένες οικονομικές δυνατότητες (φυσικά ο τυχόν καθορισμός χρηματικών ή άλλων εισφορών των μελών του νομικού προσώπου καθορίζεται από το ίδιο, στα πλαίσια της αυτοοργάνωσης του). Αντίστοιχες άλλωστε αριθμητικές απαιτήσεις ισχύουν και για την περιφερειακή διοικητική οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδας, αφού σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη της (Ν. 590/1977) και του Κανονισμού 8/1979 (ΦΕΚ Α΄1/1980), προβλέπεται ως ελάχιστος αριθμός για την ίδρυση ενοριών της σε μικρές πόλεις οι τριακόσιες τουλάχιστον οικογένειες (οι οποίες προφανώς διαμένουν μόνιμα στη περιφέρεια της). Η απαίτηση αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση με τη διαμορφωμένη νομολογία του ΣτΕ που εύλογα αρκείται σε πολύ μικρότερους αριθμούς για την ίδρυση ευκτήριου οίκου (ΣτΕ 881/1962 που κρίνει την αίτηση πέντε πιστών), αφού δεν απαιτείται νομική προσωπικότητα για την ίδρυση και λειτουργία μίας θρησκευτικής κοινότητας και την άσκηση της κοινής λατρείας.

Αντίστοιχα ή και αυστηρότερα πληθυσμιακά κριτήρια έχουν θεσπίσει και άλλες έννομες τάξεις ευρωπαϊκών χωρών. Σε κάθε περίπτωση, οι νομικοί τύποι που παρέχει ο Αστικός Κώδικας δεν αποκλείονται και οι θρησκευτικές κοινότητες μπορούν να επιλέγουν καμία ή και άλλη μορφή συλλογικής οργάνωσης (πχ σωματείο), που να προσιδιάζει στις ιδιαίτερες ανάγκες τους.

Απαραίτητο μέλος για τη σύσταση και λειτουργία ενός θρησκευτικού νομικού προσώπου είναι ο θρησκευτικός λειτουργός της κοινότητας (ιερέας, ποιμένας, ιερουργός), ο οποίος είναι επιφορτισμένος με την διαποίμανση της κοινότητας και ασκεί τα λατρευτικά καθήκοντα, χωρίς τον οποίο το νομικό πρόσωπο δεν μπορεί να εκπληρώσει το σκοπό του, ήτοι την οργανωμένη άσκηση της λατρείας. Έτσι, δεν επιτρέπεται το συλλογικό όργανο διοίκησης να

απαρτίζεται μόνο από λαϊκούς, ωστόσο μπορεί να συμμετέχουν μόνο θρησκευτικοί λειτουργοί, χωρίς κανένα λαϊκό μέλος.

Σημειώνεται ότι το δικαίωμα της θρησκευτικής ένωσης (ερείδόμενο και στις διατάξεις του άρθρου 12 Σ) δεν περιορίζεται μόνο στους ημεδαπούς (οι οποίοι αποτελούν και τους ρητά κατονομαζόμενους φορείς του δικαιώματος της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης) αλλά και σε αλλοδαπούς, αφού ήδη παγίως η νομολογία των δικαστηρίων μας (ΜΠρΑθ 4300/1996 ΝοΒ 1997/253, ΜΠρΑθ 665/2007 ΝοΒ 2008/1791, ΜΠρΑθ 332/2006, ΜΠρΘεσ 5251/2004 ΑΡΜ 2004/987, ΜΠρΘεσ 16520/2004 ΑΡΜ 2005/204, αλλά και ΝΣΚ 213/2009) δέχεται, δυνάμει των διεθνών συμβάσεων περί δικαιωμάτων του ανθρώπου, πως και οι αλλοδαποί -ακόμα και οι προερχόμενοι από κράτη μη μέλη της Ένωσης- έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, κατηγορημένης μάλιστα σιωπηρώς και της σχετικής πρόβλεψης του άρθρου 107 ΑΚ περί υποχρεωτικής διοίκησης σωματείων μόνο από ημεδαπούς.

Άρθρο 3

Διαδικασίες και διατυπώσεις σύστασης

Για τη σύσταση του θρησκευτικού νομικού προσώπου προβλέπεται παρόμοια διαδικασία με αυτήν που ισχύει για το σωματείο, δηλαδή έλεγχος νομιμότητας από τις δικαστικές αρχές, οι οποίες, ιδίως τα τελευταία χρόνια, έχουν ασχοληθεί εκτενώς με την συλλογική οργάνωση των διάφορων θρησκευτικών κοινοτήτων, τις εκφάνσεις της θρησκευτικής ελευθερίας και τα σχετικά ζητήματα που αφορούν στο Σύνταγμα και στη δημόσια τάξη, έχοντας αναπτύξει πλούσια νομολογία. Η αίτηση δικάζεται κατά την εκουσία διαδικασία εξαιρετικά ενώπιον του αρμοδίου μονομελούς πρωτοδικείου και όχι του ειρηνοδικείου (όπου μεταφέρθηκε το σύνολο σχεδόν της εκουσίας δικαιοδοσίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 4055/2012 πλην συγκεκριμένων περιπτώσεων, όπως η ανακοπή του άρθρου 82 ΑΚ) λόγω της σπουδαιότητας της υπόθεσης για την απόλαυση θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος και η αίτηση εισάγεται πάντα σε ακροατήριο και σε ακροαματική διαδικασία (ανάλογη ρύθμιση με διακριτική εξουσία του δικαστηρίου προβλέπεται στην παράγραφο 4 του άρθρου 747 Κ.Πολ.Δ, όταν το δικαστήριο μπορεί να δρα και αυτεπαγγέλτως πχ διορισμός επιτρόπου ή

δικαστικού συμπαραστάτη), όπου φυσικά ισχύει το ανακριτικό σύστημα και επιτρέπει στο δικαστή ευρεία εξουσία για την εξέταση πλήρωσης των νόμιμων προϋποθέσεων. Επί της αιτήσεως εκδίδεται απόφαση και δεν αρκεί η διαταγή που εισήγαγε η νέα διαδικασία του ν.4055/2012 για τα κοινά σωματεία. Η αίτηση πρέπει να υπογράφεται από όλα τα ιδρυτικά μέλη και σ' αυτήν επισυνάπτονται η συστατική πράξη του νομικού προσώπου, η Ομολογία πίστεως (ήτοι οι βασικές δογματικές αρχές που συγκροτούν τον πυρήνα της συγκεκριμένης θρησκείας και τη διαχωρίζουν από τις άλλες), τα ονόματα της διοίκησης του, ο κανονισμός του με τις υπογραφές όλων των αιτούντων – μελών και ημεροχρονολογία και οι χώροι που χρησιμοποιεί η κοινότητα για την άσκηση των λατρευτικών της καθηκόντων. Εξυπακούεται πως οι χώροι αυτοί υπόκεινται στις διατάξεις περί αδειοδότησης των χώρων λατρείας. Στη διοίκηση πρέπει υποχρεωτικά να περιλαμβάνεται και ο θρησκευτικός λειτουργός της κοινότητας, ο οποίος πρέπει να υποβάλει πλήρες βιογραφικό σημείωμα από το οποίο υποχρεωτικά προκύπτει αφενός ο τρόπος και ο χρόνος με τον οποίο απέκτησε την ιδιότητα αυτή (πχ εκλογή, διορισμός) εντός της συγκεκριμένης κοινότητας ή εκτός αυτής, την οποία φυσικά αναγνωρίζει και αποδέχεται η τελευταία, αφετέρου οι τυχόν θρησκευτικές σπουδές του. Η δημοσιότητα αυτών των στοιχείων λειτουργεί εξασφαλιστικά έναντι των υφιστάμενων αλλά και των μελλοντικών μελών της κοινότητας, ώστε να δύνανται να ελέγξουν και να κρίνουν την επαρκή κτήση της δηλωθείσας ιδιότητας. Ωστόσο σε περιπτώσεις που η συγκεκριμένη θρησκεία δεν αναγνωρίζει τέτοια ιδιότητα, αρκεί η συμμετοχή στη διοίκηση του προσώπου που τα μέλη θεωρούν ως αρχηγό της κοινότητας.

Προκειμένου να αποφευχθούν περιπτώσεις στρεβλής ή και καταχρηστικής άσκησης αυτής της δυνατότητας οργάνωσης, το κάθε μέλος δεν μπορεί να είναι μέλος και σε άλλο θρησκευτικό νομικό πρόσωπο (της αυτής ή άλλης θρησκείας ή δόγματος) ταυτόχρονα, γεγονός που μπορεί να αποδεικνύεται με υπεύθυνη δήλωση του, η οποία θα συνοδεύει τα λοιπά δικαιολογητικά. Εξυπακούεται πως το μέλος, στα πλαίσια της τυχόν αλλαγής κατοικίας του, έχει κάθε δικαίωμα να καταστεί μέλος στο θρησκευτικό νομικό πρόσωπο της αυτής θρησκείας που εδρεύει στην περιοχή κατοικίας του, έτι δε περαιτέρω έχει κάθε δικαίωμα να μεταβάλει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του και να αποφασίσει τη συμμετοχή του

σε κάποιο άλλο θρησκευτικό νομικό πρόσωπο, άλλης θρησκείας ή δόγματος. Σε αυτές όμως τις περιπτώσεις, οφείλει προηγουμένως να λύσει το νομικό δεσμό με το θρησκευτικό νομικό πρόσωπο στο οποίο ήδη συμμετείχε και να αποχωρήσει απ' αυτό, κατά τα προβλεπόμενα στον κανονισμό του.

Επιπλέον, τα μέλη που υπογράφουν την αίτηση (ιδρυτές), πρέπει να αποδεικνύουν ότι συντρέχουν στην ένωση τους και η εδαφική απαίτηση του πρώτου άρθρου, ήτοι η σύνδεση τους με μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή (στην οποία θα δραστηριοποιείται το νομικό πρόσωπο, όχι κατ' ανάγκη προσδιορισμένη ή περιορισμένη σε επίπεδο δήμου). Αυτός ο σύνδεσμος του μέλους με το έδαφος, εξεταζόμενος αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο (στα πλαίσια της συστηματικής λειτουργίας του ορισμού του πρώτου άρθρου με τις λοιπές διατάξεις), μπορεί να αποδεικνύεται με κάθε πρόσφορο δημόσιο έγγραφο (πχ εκκαθαριστικό σημείωμα, βεβαίωση μονίμου κατοικίας του οικείου ΟΤΑ).

Αναγκαίο στοιχείο της προδικασίας είναι η πρόβλεψη της επίδοσης επίσημου αντιγράφου της κατατεθειμένης αίτησης, με την πράξη ορισμού της συζήτησής της, με συνημμένα όλα τα δικαιολογητικά που θα τεθούν υπόψη του δικαστηρίου, στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων και στον αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών, δέκα πέντε τουλάχιστον ημέρες πριν τη δικάσιμο, προκειμένου να λάβουν γνώση και να ασκήσουν τυχόν παρέμβαση υπέρ της δημόσιας τάξης. Η λύση αυτή, χωρίς να παρακωλύει στο ελάχιστο την ελευθερία των θρησκευτικών κοινοτήτων να οργανώνονται με τη συγκεκριμένη νομική μορφή, είναι σύμφωνη με την υποχρέωση της Πολιτείας να διαφυλάττει την ακώλυτη άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις όλων των υποκειμένων του ατομικού αυτού δικαιώματος, ώστε να προλαμβάνονται απόπειρες εκμετάλλευσης της θρησκευτικής πίστης και της ανθρώπινης ανάγκης να εκφρασθεί αυτή. Παράλληλα, εξυπηρετείται η ανάγκη μίας ευνομούμενης πολιτείας να λαμβάνει γνώση για τα συμβαίνοντα στον ευαίσθητο αυτό χώρο άσκησης και απόλαυσης τόσο βασικού ατομικού δικαιώματος.

Άρθρο 4

Κανονισμός

Ο κανονισμός για να είναι έγκυρος πρέπει να έχει ένα ελάχιστο περιεχόμενο, με ρητή διατύπωση των βασικών προβλέψεων, χωρίς να παραπέμπει σε άλλα, θρησκευτικά ή κοσμικά, ημεδαπά ή αλλοδαπά, κείμενα και έννομες τάξεις, ώστε η λειτουργία και οι νομικές του σχέσεις να καθορίζονται από το συστατικό του κείμενο προκειμένου να είναι εφικτός ο έλεγχος της νομιμότητας από την δικαστική αρχή. Έτσι, πρέπει να καθορίζει τουλάχιστον τα εξής : α) την επωνυμία, η οποία πρέπει να είναι αμέσως ενδεικτική της θρησκείας που ακολουθεί το νομικό πρόσωπο, χωρίς να δημιουργείται καμία σύγχυση για την ταυτότητα της τελευταίας, ακολουθούμενη πάντα από την ένδειξη «Θρησκευτικό Νομικό Πρόσωπο» ώστε να γνωρίζει ο κάθε συναλλασσόμενος τη νομική φύση του β) την έδρα γ) την εσωτερική οργανωτική δομή του, ήτοι τον τρόπο με τον οποίο καθορίζεται τόσο η ίδια η οργάνωση της άσκησης της λατρείας όσο και οι αναγκαίες, θρησκευτικές ή μη, δομές για τη διοικητική υποστήριξη και επίτευξη του σκοπού της δ) τα όργανα της διοίκησης, τους όρους ανάδειξης ή διορισμού και παύσης τους και τους κανόνες λειτουργίας τους. Επισημαίνεται ότι στο ανώτατο συλλογικό όργανο της διοίκησης μετέχει οπωσδήποτε ο κύριος θρησκευτικός λειτουργός της κοινότητας ε) τους όρους ανάδειξης, εκλογής ή επιλογής των θρησκευτικών λειτουργών, ώστε να είναι διαφανής ο τρόπος ανάδειξης των ιερουργών και της πνευματικής ηγεσίας της κοινότητας αλλά και να γνωρίζουν τα μέλη τα τυχόν δικαιώματα ή υποχρεώσεις τους στη διαδικασία αυτή στ) τον τρόπο της δικαστικής και εξωδικαστικής αντιπροσώπευσης, ο οποίος φυσικά δεν μπορεί να ανατίθεται σε όργανα άλλα πλην της διοικήσεως ζ) τους όρους εισόδου, αποχώρησης και αποβολής των μελών του καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους η) τους όρους με τους οποίους συγκαλείται, συνεδριάζει και αποφασίζει το ανώτατο συλλογικό όργανο θ) τους πόρους του και την προέλευση τους, ώστε να αποφευχθούν αθέμιτες εξαρτήσεις ι) τις τυχόν σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και πνευματικούς δεσμούς με θρησκευτικές κοινότητες ή οργανώσεις της αλλοδαπής ια) τους όρους τροποποίησης του κανονισμού και ιβ) τους όρους για τη διάλυση του νομικού προσώπου.

Η πρόβλεψη περί ελαχίστου περιεχομένου του κανονισμού δεν αναιρεί την βασική αρχή που διέπει το νομοθέτημα περί ελευθερίας της εσωτερικής οργάνωσης του νομικού προσώπου (άλλωστε σχετικές διατάξεις προστασίας των

εσωτερικών κανόνων κάθε θρησκευτικής κοινότητας έχουμε και σε βασικά νομοθετικά κείμενα πχ στο άρθρο 1367 Α.Κ περί τέλεσης της ιεροτελεστίας του γάμου κατά το τυπικό και τους κανόνες της συγκεκριμένης θρησκείας ή στα άρθρα 175-176 Π.Κ περί της αντιποίησης της ιδιότητας θρησκευτικού λειτουργού οποιασδήποτε γνωστής θρησκείας, η οποία φυσικά αποκτάται χωρίς την παραμικρή κρατική παρέμβαση). Όπως κρίθηκε και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε πλήθος αποφάσεών του, η κυβέρνηση ενός δημοκρατικού κράτους δεν πρέπει να αναμιγνύεται στα εσωτερικά των θρησκευτικών κοινοτήτων, οι οποίες είναι ελεύθερες να επιλέγουν, κατά τους δικούς τους κανόνες, τη θρησκευτική ηγεσία τους, στα πλαίσια του θρησκευτικού πλουραλισμού (υπόθεση Αγκά κατά Ελλάδα της 17-10-2002 : «...σε δημοκρατικές κοινωνίες δεν χρειάζεται το Κράτος να λαμβάνει μέτρα για να εξασφαλίζει την παραμονή ή την υπαγωγή θρησκευτικών κοινοτήτων σε ενιαία θρησκευτική ηγεσία...», και υπόθεση Σερίφ κατά Ελλάδα της 14-12-1999 «...η τιμωρία ενός προσώπου, αποκλειστικά και μόνον για το γεγονός ότι ενήργησε ως θρησκευτικός ηγέτης μίας ομάδας που εκούσια τον ακολουθούσε δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις θρησκευτικού πλουραλισμού σε μία δημοκρατική κοινωνία.»). Ωστόσο, το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού της κάθε θρησκευτικής κοινότητας (δηλαδή το δικαίωμα της να ορίζει η ίδια τους εσωτερικούς κανονισμούς και την οργάνωση της, τη διοίκηση και τα οικονομικά) δεν είναι φυσικά απεριοριστο ούτε μπορεί να ασκείται κατά τρόπο που να θίγει δικαιώματα τρίτων προσώπων. Για παράδειγμα, όσον αφορά στην ελεύθερη επιλογή της ονομασίας της, το δικαίωμα αυτό οριοθετείται από τα δικαιώματα τυχόν προϋπάρχουσας και ήδη οργανωμένης θρησκευτικής κοινότητας, η οποία μπορεί να χρησιμοποιεί κάποιον τίτλο ή προσωνυμία επί μακρόν, ώστε η χρήση του τίτλου αυτής ή συγκεκριμένων λέξεων της από την έτερη κοινότητα να αποτελεί κίνδυνο συγχύσεως και παρεξηγήσεως των πραγματικών θρησκευτικών πεποιθήσεων της (τόσο το Γερμανικό Ακυρωτικό Δικαστήριο BGH, με την απόφαση της 24.11.1993 (<https://www.jurion.de/de/document/show/0:60163.0/>) όσο και το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο BVerfG με την απόφαση της 31.3.1994 (<https://www.jurion.de/de/document/show/0:121785.0/>) δέχθηκαν ότι οι όροι

«Καθολική» και «Ρωμαιοκαθολική» προστατεύονται και δύναται να χρησιμοποιούνται μόνον από την ομώνυμη Εκκλησία). Πρέπει να σημειωθεί άλλωστε ότι η επιλογή του ονόματος δεν αφορά μόνο στον αυτοπροσδιορισμό και στην εσωτερική αυτό-οργάνωση της κοινότητας, αλλά και στις εξωτερικές σχέσεις που η κοινότητα αυτή αναπτύσσει με την Πολιτεία και τους λοιπούς κοινωνούς (νυν και τυχόν υποψήφια μέλη της, άλλες ομόδοξες ή ετερόδοξες ή ετερόθρησκες κοινότητες).

Ο σκοπός του νομικού προσώπου είναι εκ του νόμου θρησκευτικός (άρα δεν δύναται να αφίσταται αυτού), ήτοι η συστηματική και οργανωμένη άσκηση της λατρείας της και η συλλογική εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων των μελών της, ώστε δεν απαιτείται να περιέχεται στο κανονισμό του. Στον κανονισμό επίσης ορίζεται με σαφήνεια και χωρίς αμφισημία η θρησκεία, το δόγμα και η Ομολογία πίστεως που καλείται να υπηρετήσει το νομικό πρόσωπο και τα μέλη του, περιγράφονται, τουλάχιστον στις βασικές αρχές τους, οι διδασκαλίες και οι λατρευτικές εκδηλώσεις (βασικό εννοιολογικό στοιχείο άλλωστε της έννοιας της «γνωστής θρησκείας» σύμφωνα με το ΣτΕ είναι η δημόσια διδασκαλία της και η φανερή λατρεία της) και μνημονεύονται όλα τα ιερά κείμενα και οι κανόνες που συγκροτούν το θρησκευτικό και οργανωτικό περιεχόμενο της και το δεσμεύουν, έτσι ώστε όλα τα μέλη του να γνωρίζουν το θρησκευτικό και ρυθμιστικό πλαίσιο του νομικού προσώπου στο οποίο μετέχουν. Με τον τρόπο αυτό, διαφυλάττονται οι εσωτερικοί κανόνες κάθε θρησκείας, οι οποίοι μπορούν να αποτελούν μέρος της έννομης τάξης που ισχύει στο εσωτερικό του νομικού προσώπου και αποτελούν το πλαίσιο της οργάνωσης και λειτουργίας του, ωστόσο ως προς τις νομικές σχέσεις του προς τα έξω εφαρμόζεται ο κανονισμός του (που λαμβάνει την προβλεπόμενη δημοσιότητα) και η ημεδαπή δημόσια τάξη.

Άρθρο 5

Εγγραφή στο βιβλίο και απόκτηση νομικής προσωπικότητας

Το πρωτοδικείο, εφόσον κρίνει κατά τον έλεγχο νομιμότητας ότι συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις σύστασης, δέχεται την αίτηση και διατάζει την δημοσίευση στον τύπο της Ομολογίας πίστεως και περίληψης του κανονισμού και την εγγραφή του νομικού προσώπου στο δημόσιο βιβλίο. Η εγγραφή αυτή

είναι πάντα χρονολογημένη, ήτοι σημειώνεται η ημερομηνία της, ώστε να μην υπάρχει καμία αμφιβολία για την έναρξη της «ζωής» του νομικού προσώπου και περιλαμβάνει τα βασικά στοιχεία που διακρίνουν το νομικό πρόσωπο, ήτοι την επωνυμία και την έδρα του, την Ομολογία πίστεως, τη χρονολογία του κανονισμού, τα μέλη της διοικήσεως και τον θρησκευτικό λειτουργό (που εκ του νόμου αποτελεί μέλος της διοίκησης του) καθώς και τους όρους που περιορίζουν αυτούς. Ο κανονισμός επικυρώνεται από τον πρόεδρο του δικαστηρίου και κατατίθεται στο αρχείο του, προκειμένου ο κάθε ενδιαφερόμενος, χωρίς ειδικό έννομο συμφέρον, να έχει ελεύθερη πρόσβαση. Το θρησκευτικό νομικό πρόσωπο αποκτά προσωπικότητα από τη στιγμή που θα εγγραφεί στο βιβλίο, η εγγραφή γίνεται μόλις εκδοθεί η δικαστική απόφαση που τη διατάσσει. Προς εξασφάλιση της ευρείας δημοσιότητας που πρέπει να έχει η σύσταση ενός τέτοιας φύσεως νομικού προσώπου, οι δικονομικές προθεσμίες για την άσκηση των προβλεπόμενων ενδίκων βοηθημάτων και μέσων άρχονται, για μεν το δημόσιο από της κοινοποίησης της απόφασης στον εισαγγελέα, για τους τρίτους από την επόμενη της δημοσίευσης στον τύπο, κατά το διατακτικό της απόφασης.

Άρθρο 6

Παρεμβάσεις και ένδικα μέσα

Τρίτο φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων μπορεί να ασκήσει μόνον κύρια παρέμβαση κατά τη συζήτηση της αίτησης, εφαρμοζομένων των διατάξεων του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Ο περιορισμός του δικονομικού δικαιώματος παρέμβασης σε μία εκκρεμή δίκη, μόνο στην κύρια παρέμβαση, προκειμένου να απορριφθεί η αίτηση και αποκλεισμένης της πρόσθετης υπέρ της αποδοχής της, αποτελεί αναγκαία ρύθμιση για την προστασία όλων των θρησκευτικών κοινοτήτων και γενικώς των θρησκευόμενων προσώπων. Θεμελιώδης αρχή της κάθε θρησκείας είναι η κατοχή της μόνης Αλήθειας, συνεπώς όσοι θρησκευόμενοι στην περιφέρεια του νομικού προσώπου έχουν την αυτήν Ομολογία πίστεως, μπορούν να εκδηλώσουν εμπράκτως το ενδιαφέρον τους για την αποδοχή της αίτησης αποτελώντας μέλη του. Στα πλαίσια μίας ευνομούμενης πολιτείας, άλλα πρόσωπα και οργανισμοί που πρεσβεύουν διαφορετική Ομολογία δεν έχουν έννομο συμφέρον να αιτηθούν την αποδοχή της

αίτησης για έναν οργανισμό που θα υπηρετεί διαφορετική «Αλήθεια». Ωστόσο, δικαίωμα πρόσθετης παρέμβασης υπέρ της αίτησης έχει το κατ' άρθρο 12 εκκλησιαστικό νομικό πρόσωπο, ήτοι η Εκκλησία που πρεσβεύει την ίδια θρησκεία και στην οποία εντάσσεται διοικητικώς το υπό σύσταση νομικό πρόσωπο, ή, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υφίσταται οργανωμένη και συνεστημένη ομόδοξη Εκκλησία ώστε να παρέμβει η ίδια, άλλα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα της αυτής θρησκείας και δόγματος. Τα ίδια δικαιώματα παρέμβασης και άσκησης τακτικών και έκτακτων ενδίκων μέσων κατά της απόφασης που δέχεται την αίτηση έχει και ο Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων ως εποπτεύουσα αρχή, κατ' ανάλογη ρύθμιση με τις διατάξεις της παραγράφου 2 του άρθρου 787 Κ.Πολ.Δ, καθώς και ο αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών, ανεξαρτήτως αν έχει αποκτήσει την ιδιότητα του διαδίκου στην πρωτοβάθμια δίκη, λύση που στο παρελθόν έχει βρει σύμφωνη τη νομολογία του Αρείου Πάγου για τα σωματεία.

Άρθρο 7

Περιουσία νομικού προσώπου

Προκειμένου τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα να εκπληρώνουν το σκοπό τους, μπορούν να κατέχουν ή να αποκτούν περιουσία, προερχόμενη κυρίως από τα μέλη τους και την ελεύθερη βούλησή τους να συνδράμουν στο σκοπό αυτό, η οποία βούληση έχει ήδη εκδηλωθεί με τη συμμετοχή του μέλους στο νομικό πρόσωπο και την αποδοχή του κανονισμού του. Έτσι, στον κανονισμό μπορεί να ορίζεται κάποιο σταθερό ποσό ως τακτική εισφορά ή και η επιβολή έκτακτων εισφορών, σύμφωνα με τον τρόπο διοίκησης και λήψης αποφάσεων που έχει καθοριστεί, στα πλαίσια της αυτονομίας του νομικού προσώπου. Επίσης η περιουσία μπορεί να προέρχεται από δωρεές φυσικών ή νομικών προσώπων και κληρονομίες και από ενισχύσεις συνδεδεμένων με αυτό ημεδαπών νομικών προσώπων της αυτής εκκλησίας ή θρησκείας. Το νομικό πρόσωπο επίσης μπορεί να λαμβάνει δάνεια από τραπεζικά ιδρύματα αλλά και να διενεργεί εράνους, μόνον όμως για συγκεκριμένους φιλανθρωπικούς (και όχι γενικότερα κοινωφελείς σκοπούς), κατόπιν σχετικής αδείας και κατά τις προβλεπόμενες διαδικασίες, όπως αυτές ορίζονται σήμερα στις διατάξεις του ν. 5101/1938. Τέλος, η περιουσία του μπορεί να προέρχεται και από τις προσόδους αυτής της περιουσίας (τόκοι

καταθέσεων και ομολόγων, μερίσματα, αγοραπωλησίες μετοχών εισηγμένων εταιριών κλπ). Προκειμένου να διαφυλαχθεί η φύση και ο σκοπός του θρησκευτικού νομικού προσώπου και να αποφευχθεί η ανάληψη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων, φυσικά μετά των συναφών επιχειρηματικών κινδύνων, που ενδέχεται να προτάξουν το λαϊκό στοιχείο και να θέσουν σε δεύτερη θέση το θρησκευτικό χαρακτήρα του, δεν μπορεί να λειτουργεί ατομικές επιχειρήσεις ούτε να κατέχει εταιρικές μερίδες σε προσωπικές εταιρίες. Επιτρέπεται ωστόσο, για τις ανάγκες αξιοποίησης και ενίσχυσης της περιουσίας του, να συμμετέχει σε κεφαλαιουχικές εταιρίες, σε περιορισμένο πάντα ποσοστό, που δεν θα υπερβαίνει το εκάστοτε ποσοστό της μεγάλης μειοψηφίας, ούτε θα διορίζει ή άλλως πώς θα ελέγχει αμέσως ή εμμέσως τη διοίκηση του. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται ότι δεν θα υποκρύπτονται επιχειρηματικές δραστηριότητες πίσω από την ανάγκη συλλογικής θρησκευτικής έκφρασης.

Η περιουσία του θρησκευτικού νομικού προσώπου, όπως άλλωστε και του σωματείου ή του ιδρύματος, ουδέποτε διανέμεται ή μεταβιβάζεται στα μέλη του. Σε περίπτωση διάλυσης του, η περιουσία του μπορεί να περιέρχεται σε άλλο θρησκευτικό νομικό πρόσωπο ή σε συνεστημένη Εκκλησία της αυτής θρησκείας, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στον κανονισμό του. Σε περίπτωση που ο κανονισμός δεν ορίζει σχετικά, η περιουσία περιέρχεται στο Δημόσιο και διατίθεται κατά τις διατάξεις περί εθνικών κληροδοτημάτων, για φιλανθρωπικούς (και όχι γενικότερα κοινωφελείς) σκοπούς στην περιοχή όπου το νομικό πρόσωπο είχε την έδρα του, ώστε η περιοχή που φιλοξένησε τις δραστηριότητες του και κατά τεκμήριο διαβιούν τα μέλη του, να απολαύσει την περιουσία που αφιερώθηκε στο σκοπό του κατά τη λειτουργία του.

Άρθρο 8

Διοίκηση και γενική συνέλευση

Το θρησκευτικό νομικό πρόσωπο διοικείται σύμφωνα με τον κανονισμό του από το θρησκευτικό λειτουργό του ή από πολυμελές όργανο στο οποίο αυτός μετέχει αναγκαστικά. Το όργανο δεν συγκαλείται ούτε συνεδριάζει νομίμως εάν απουσιάζει ο θρησκευτικός λειτουργός. Έτσι ίσως καθίσταται αναγκαίο, όχι όμως και υποχρεωτικό, το νομικό πρόσωπο να έχει περισσότερους από ένα θρησκευτικούς λειτουργούς, προκειμένου να επιτυγχάνεται η άμεση αναπλήρωση

ή και η αντικατάσταση και να αποφεύγεται τυχόν αδυναμία του οργάνου να συνεδριάσει, σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του βασικού θρησκευτικού λειτουργού. Η συγκεκριμένη ρύθμιση περί υποχρεωτικότητας της συμμετοχής του θρησκευτικού λειτουργού σε κάθε συνεδρίαση του πολυμελούς οργάνου διοίκησης μπορεί, *prima facie*, να οδηγεί σε «υπερεξουσίες» του λειτουργού και δυνατότητα κατάχρησης της για την αθέμιτη άσκηση πίεσης προς τα λοιπά μέλη της διοίκησης. Ωστόσο, θα ήταν παράδοξο να μπορεί ένα πολυμελές όργανο διοίκησης σε έναν οργανισμό τέτοιας φύσεως, να λαμβάνει αποφάσεις εν απουσία και χωρίς τη συμμετοχή του θρησκευτικού λειτουργού που διαποιμώνει τη θρησκευτική κοινότητα, ήτοι χωρίς το βασικό πρόσωπο που εξυπηρετεί το σκοπό του. Άλλωστε, με την αναγκαία συμμετοχή του, αυξάνει αντίστοιχα και ο βαθμός ευθύνης του, κατ' αρχάς έναντι της θρησκευτικής κοινότητας που υπηρετεί. Εναπόκειται λοιπόν στην αυτονομία και στην αυτοδιοίκησή του η ρύθμιση κατά τέτοιο τρόπο της εσωτερικής οργάνωσής του και η υιοθέτηση των αντίστοιχων προβλέψεων στον κανονισμό του, ώστε να εξασφαλίζεται κάθε φορά η ομαλή λειτουργία του διοικητικού οργάνου του. Φυσικά, προκειμένου να αποφευχθούν δυσλειτουργίες και έλλειψη διοίκησης σε περίπτωση που ελλείπει το πρόσωπο του θρησκευτικού λειτουργού (πχ παραίτηση, θάνατος κλπ), δίδεται η απαιτούμενη περίοδος αντικατάστασης και έτσι προβλέπεται ότι το όργανο διοίκησης κατά την περίοδο αυτή συνεδριάζει και αποφασίζει νομίμως, για θέματα που αφορούν στην εύρυθμη λειτουργία του νομικού προσώπου. Εναπόκειται στην εσωτερική οργάνωση του θρησκευτικού νομικού προσώπου να ορίσει τους τρόπους αντικατάστασης του θρησκευτικού λειτουργού και τις διαδικασίες του, προκειμένου να διεξάγεται ομαλά η λειτουργία του.

Η συνέλευση δεν απαιτείται αλλά μπορεί να αποτελεί το ανώτατο όργανο του θρησκευτικού νομικού προσώπου, αφού αυτό συστάθηκε για την εξυπηρέτηση της συλλογικής έκφρασης της λατρείας, εφόσον φυσικά αυτό ορίζεται ρητά από τον κανονισμό του. Προκειμένου να γίνει σεβαστή η εσωτερική οργάνωση όλων των θρησκευτικών κοινοτήτων και οι παγιωμένοι, ακόμα και επί αιώνες κανόνες τους, αλλά και να διαφυλαχθεί η υπόσταση του θρησκευτικού νομικού προσώπου από την εισαγωγή ξένων προς το σώμα του ρυθμίσεων, το σχέδιο νόμου παρεκκλίνει από το γενικό κανόνα που ισχύει στο δίκαιο των

νομικών προσώπων, σύμφωνα με τον οποίο η συνέλευση των μελών αποτελεί το ανώτατο όργανο του. Τα μέλη του λοιπόν πρέπει να μετέχουν στη ζωή του νομικού προσώπου ενεργά, ώστε να εκπληρώνεται με τον καλύτερο τρόπο ο σκοπός του, χωρίς ωστόσο να καθίσταται υποχρεωτική η άσκηση συγκεκριμένης αρμοδιότητας ή καθήκοντος, εάν αυτό δεν προβλέπεται στον κανονισμό του ή αν η παράδοση ή η φύση της διοικητικής οργάνωσης του νομικού προσώπου δεν το επιτρέπει. Έτσι, στα πλαίσια της αυτονομίας του, εναπόκειται στον κανονισμό να ρυθμίσει όλα τα σχετικά ζητήματα ή να αφήσει άλλα αρρυθμιστα, έχοντας ως ελάχιστο σχετικό περιεχόμενό του τουλάχιστον τους όρους με τους οποίους συγκαλείται, συνεδριάζει και αποφασίζει η συνέλευση.

Άρθρο 9

Ίδρυση Ευκτήριων Οίκων και Ησυχαστηρίων

Τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα δικαιούνται να ιδρύουν, οργανώνουν και λειτουργούν επ' ονόματί τους ευκτήριους οίκους και ησυχαστήρια, υπό τη διοικητική και πνευματική τους εποπτεία, χωρίς χωρικούς περιορισμούς από την έδρα τους, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι τηρούνται οι ισχύουσες διατάξεις. Αυτοί οι χώροι λατρείας δεν χρειάζεται να περιβληθούν κάποιο ιδιαίτερο νομικό τύπο, άλλωστε μέχρι σήμερα, επί εβδομήντα και πλέον χρόνια, ο βασικός νόμος περί ιδρύσεως λατρευτικών χώρων (πλην των ναών και μονών της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος που οργανώνονται ως Ν.Π.Δ.Δ) ν.1363/1938, όπως τροποποιήθηκε με τις διατάξεις του ν. 1672/1938 και του ν. 3467/2006, έχει λειτουργήσει για όλες τις θρησκευτικές ομάδες γνωστής θρησκείας, με έκδοση σχετικής αδείας από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με βασική προϋπόθεση την καταλληλότητα του χώρου από πολεοδομικής απόψεως. Με την παρούσα διάταξη, η άδεια ίδρυσης και λειτουργίας θα εκδίδεται στο όνομα του θρησκευτικού νομικού προσώπου για την εξυπηρέτηση των θρησκευτικών αναγκών των μελών του αλλά και όσων άλλων θέλουν να εκφράσουν τα θρησκευτικά πιστεύω τους στο συγκεκριμένο ευκτήριο οίκο. Επίσης, οι οργανισμοί αυτοί, συνήθως δεν περιορίζονται στην άσκηση της λατρείας τους, αλλά αναπτύσσουν και άλλες δραστηριότητες μέσω των οποίων μπορούν εμπράκτως και ανιδιοτελώς να προσφέρουν προς το συνάνθρωπο. Έτσι, με το

δεύτερο εδάφιο του άρθρου ορίζεται ρητώς ότι μπορούν να ιδρύουν και λειτουργούν, στο όνομά τους, κατασκευασίες, ιδιωτικά σχολεία και εκπαιδευτήρια, ραδιοφωνικούς σταθμούς, ιδρύματα φιλανθρωπικά, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα σχετικά με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αλληλεγγύης, υπό τις προϋποθέσεις των ειδικότερων κάθε φορά διατάξεων.

Άρθρο 10

Διάλυση θρησκευτικού νομικού προσώπου

Οι προβλέψεις για τη διάλυση του θρησκευτικού νομικού προσώπου είναι παρόμοιες με αυτές περί διαλύσεως του σωματείου, ήτοι διαλύεται στις περιπτώσεις που προβλέπει ο κανονισμός του και σε περίπτωση που τα μέλη του μείνουν λιγότερα από εκατό, ένας αριθμός που πλέον δεν διασφαλίζει ούτε την οικονομική ανεξαρτησία ούτε και την ομαλή λειτουργία του οργανισμού. Με απόφαση του πρωτοδικείου το θρησκευτικό νομικό πρόσωπο μπορεί να διαλυθεί αν το ζητήσει η διοίκηση του για οποιοδήποτε λόγο, στα πλαίσια της αυτοδιοίκησής του καθώς και αν το ζητήσει η εποπτεύουσα αρχή ή ο αρμόδιος εισαγγελέας για συγκεκριμένους λόγους, ήτοι α) αν δεν έχει τουλάχιστον ένα θρησκευτικό λειτουργό για διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών, αφού το πρόσωπο αυτό αναγκαστικά μετέχει στη διοίκηση του και ασκεί τις λατρευτικές πράξεις, έτσι η έλλειψη του καθιστά το νομικό πρόσωπο αδρανές β) αν στην πραγματικότητα επιδιώκει σκοπό διαφορετικό από αυτό που ορίζει ο νόμος (ακόμα και αν διαπιστωθεί ότι αφίσταται του δόγματος και της διδασκαλίας που πρεσβεύει η συγκεκριμένη θρησκεία ή κλάδος της, αφού σε τέτοια περίπτωση παρουσιάζεται με ψευδή θρησκευτική ταυτότητα) και γ) αν η λειτουργία του έχει καταστεί παράνομη ή ανήθικη ή αντίθετη προς τη δημόσια τάξη. Η δημόσια αρχή μπορεί να προβαίνει σε τακτικούς ή έκτακτους ελέγχους για την διακρίβωση της νόμιμης λειτουργίας του νομικού προσώπου, οι οποίοι περιορίζονται αποκλειστικά στη συνδρομή ή μη των λόγων διαλύσεως του, ώστε να αποφεύγονται αθέμιτες επεμβάσεις στην εσωτερική οργάνωση και ζωή του. Έτσι, οι ως άνω περιπτώσεις ουσιαστικά οριοθετούν και την εποπτεία που ασκείται από τη δημόσια διοίκηση, η οποία με τα κάθε φορά αρμόδια διοικητικά όργανα

(φορολογικές και αστυνομικές αρχές, υπηρεσίες του ΥΠΑΙΘ) δύναται να εξετάζει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για να προκαλέσει τη διάλυση του νομικού προσώπου. Παράλληλα, διασφαλίζουν την ορθή άσκηση αυτής της εποπτείας μέσω του τελικής δικαστικής κρίσεως περί διαλύσεως του ν.π, προκειμένου έτσι να προστατεύονται τόσο τα δικαιώματα των θρησκευομένων που έχουν εμπιστευτεί την οργανωμένη άσκηση της λατρείας τους στο συγκεκριμένο οργανισμό όσο και η δημόσια τάξη από αθέμιτες ή παράνομες ενέργειες καλυπτόμενες υπό το θρησκευτικό μανδύα. Η διάταξη αυτή συμβαδίζει με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο έκρινε ότι το κάθε κράτος έχει την εξουσία να ελέγχει αν πράγματι ένα σωματείο επιδιώκει, εκτός από τους θρησκευτικούς σκοπούς που -αληθώς ή μη- επικαλείται, και δραστηριότητες επιβλαβείς για τον πληθυσμό, ωστόσο μπορεί να παρεμβαίνει μόνο αφού έχει εκδηλωθεί η προσβολή της δημόσιας τάξεως, ήτοι κατασταλτικά -για την προάσπιση των αναφερόμενων στην παράγραφο 2 του άρθρου 9 της Ε.Σ.Δ.Α σκοπών- και όχι προληπτικά (υπόθεση της 26-9-1996 Μανουσάκης κλπ κατά Ελλάδας).

Άρθρο 11

Αναστολή λειτουργίας νομικού προσώπου

Σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο εφόσον συντρέχουν λόγοι διάλυσης του θρησκευτικού νομικού προσώπου ή κίνδυνος διασάλευσης της δημόσιας τάξης, κατόπιν αιτήσεως της εποπτεύουσας αρχής ή του αρμόδιου εισαγγελέα πρωτοδικών, δύναται, να ανασταλεί η λειτουργία του θρησκευτικού νομικού προσώπου, να σφραγισθούν προσωρινά οι εγκαταστάσεις του (η έδρα του, οι ναοί, οι ευκτήριοι οίκοι καθώς και τυχόν βοηθητικές εγκαταστάσεις του) και να ληφθούν τα κατάλληλα ασφαλιστικά μέτρα, με απόφαση του μονομελούς πρωτοδικείου της έδρας του, το οποίο δικάζει κατά τη διαδικασία των άρθρων 682 ΚΠολΔ. Τυχόν άλλα νομικά πρόσωπα που έχει ιδρύσει ή συνδέονται με αυτό, πχ σε δομή επισκοπική ή συνοδική, ελέγχονται κατά τις κείμενες διατάξεις και δεν συμπαρασύρονται από την απόφαση, σύμφωνα με την αρχή της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας

Τίθεται ανώτερος χρόνος ισχύος της απόφασης, έξι μήνες, ώστε να περιορίζεται στο εύλογο και αναγκαίο μέτρο (προκειμένου η Πολιτεία να εξετάσει

τους σοβαρούς λόγους που έχουν ανακύψει) η οποιαδήποτε διατάραξη της ομαλής ζωής του θρησκευτικού ή εκκλησιαστικού νομικού προσώπου. Κατά το χρονικό διάστημα ισχύος της απόφασης, δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 693 ΚΠολΔ περί υποχρεωτικής άσκησης τακτικού ένδικου βοηθήματος εντός μηνός από την έκδοση της απόφασης. Ωστόσο, η εποπτεύουσα αρχή ή ο αρμόδιος εισαγγελέας οφείλει να καταθέσει αμελλητί την αίτηση για τη διάλυση του νομικού προσώπου, η οποία υποχρεωτικά προσδιορίζεται και συζητείται εντός του διαστήματος της αναστολής (κατά την εκουσία δικαιοδοσία, όπως άλλωστε και η αίτηση για τη σύσταση του).

Πρέπει να σημειωθεί ότι με τη διάταξη αυτή δεν εγκαθιδρύεται άνιση μεταχείριση μεταξύ των θρησκειών και των νομικών τους προσώπων, όταν ήδη η Πολιτεία έχει μεγαλύτερη δυνατότητα επέμβασης και ελέγχου, λόγω της φύσεώς τους ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, των οργανισμών που ήδη ο νομοθέτης έχει ρυθμίσει για την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, τις Μουφτείες και τις Ισραηλιτικές Κοινότητες. Ο χαρακτηρισμός αυτών των θρησκευτικών κοινοτήτων και η ίδρυση των φορέων τους ως ν.π.δ.δ αποσκοπεί κυρίως στην προστασία τους, μέσω και της υποβολής της διαχείρισης τους σε ελέγχους που διασφαλίζουν την περιουσία τους (ΝΣΚ 233/2011, 319/2008, 796/1991), ωστόσο επιφέρει και γι' αυτά πολύ συγκεκριμένες και αυστηρές δεσμεύσεις (που δεν αντιμετωπίζουν οι λοιπές θρησκευτικές κοινότητες) και τα εντάσσει, έστω και υπό προϋποθέσεις, στο χώρο εφαρμογής του διοικητικού δικαίου και στα υποκείμενα των διατάξεων του, διατηρώντας όμως τη φύση τους ως «μη κυβερνητικών οργανισμών» όπως παγίως δέχεται το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, χωρίς -λόγω ακριβώς αυτού του νομικού τύπου- να μεταλλάσσονται σε κρατικά όργανα αλλά διακρινόμενα σαφώς από τη δημόσια Διοίκηση.

Άρθρο 12

Εκκλησιαστικό Νομικό Πρόσωπο

Στο παρόν άρθρο αντιμετωπίζεται η στενή, νομική έννοια της εκκλησίας ως ανθρώπινης κοινότητας (και όχι η μεταφυσική διάστασή της), ήτοι ένα σύνολο

πιστών –είτε αυτοί είναι μέλη του κλήρου της, είτε μοναχοί είτε λαϊκοί- που ακολουθούν το ίδιο δόγμα αλλά και συναποτελούν μία ανεξάρτητη και αυτοδιοικούμενη θρησκευτική κοινότητα, με ενιαία νομική οργάνωση (Γ. Πουλής «Η συνταγματική επιταγή για την απαρασάλευτη τήρηση των Ιερών Κανόνων. Προβλήματα έκφρασης και κατανόησης της διάταξης του άρθρου 3 παρ. 1 του Συντάγματος» εις Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον, Θεσσαλονίκη 1990). Έτσι, Εκκλησία είναι η ένωση τουλάχιστον τριών θρησκευτικών νομικών προσώπων της αυτής θρησκείας, ήτοι με την αυτή Ομολογία πίστεως και αποδεχόμενα τους ίδιους ιερούς κανόνες και κείμενα, χωρίς καμία διαφοροποίηση στο δόγμα τους, η οποία έχει επισκοπική ή συνοδική ή άλλη κεντρική δομή, λειτουργεί βάση του κανονισμού της και διοικείται από εκλεγμένα ή διορισμένα, ατομικά ή συλλογικά όργανα. Για την απόκτηση νομικής προσωπικότητας και την εγγραφή της στο ίδιο ειδικό βιβλίο που προβλέπεται για τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα, απαιτείται η κατάθεση κοινής αίτησης όλων των θρησκευτικών νομικών προσώπων που την απαρτίζουν στο Πρωτοδικείο της έδρας της Εκκλησίας. Στην αίτηση αυτή επισυνάπτονται η συστατική πράξη της, οι Ομολογίες πίστεως και των τριών θρησκευτικών προσώπων, προκειμένου να ελεγχθεί αν πράγματι πρεσβεύουν την αυτή θρησκεία, τα ονόματα των μελών της διοίκησης, η οποία αποτελείται αμιγώς από θρησκευτικούς λειτουργούς των μελών της και ο κανονισμός της. Οι διατάξεις που ισχύουν για τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα εφαρμόζονται ανάλογα και για τις εκκλησίες και στην επωνυμία τους πρέπει να θέτουν τον όρο «Εκκλησιαστικό Νομικό Πρόσωπο». Περαιτέρω, διευκρινίζεται ότι ο όρος "Εκκλησία" μπορεί να χρησιμοποιηθεί από κάθε θρησκευτική κοινότητα, με ή χωρίς νομική προσωπικότητα, αφού με το συγκεκριμένο άρθρο σκοπείται μόνο η αντιμετώπιση της απόδοσης νομικής προσωπικότητας σε κοινότητες που οργανώνονται σε ευρύτερη - επισκοπική ή συνοδική δομή- και όχι φυσικά η αποστέρηση ενός παγιωμένου και καθιερωμένου όρου από τις θρησκευτικές κοινότητες που αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοιες.

Άρθρο 13

Αναγνώριση νομικής προσωπικότητας

υφιστάμενων Εκκλησιών και νομικών προσώπων τους

Με το άρθρο αυτό σκοπείται, για λόγους ιστορικούς που αφορούν στην μακρά και συνεχή λειτουργία οργανωμένων γνωστών θρησκειών που εκφράζουν ικανό τμήμα του πληθυσμού (ημεδαπού αλλά και παγκοσμίως), έχουν ενταχθεί ομαλά στον κοινωνικό ιστό και έχουν αναπτύξει σημαντική θρησκευτική δραστηριότητα, η εκ του νόμου αναγνώριση των Εκκλησιών τους και των λατρευτικών τους χώρων που έχουν αυτοτέλεια κατά την εσωτερική οργάνωσή τους, ως ίδια θρησκευτικά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, χωρίς άλλες διατυπώσεις και χωρίς την κατάθεση σχετικής αίτησης. Αντίστοιχες διατάξεις περί εδραιωμένων και μη θρησκευτικών κοινοτήτων, ανάλογα με την μακρά παρουσία τους υπό οργανωμένη μορφή, έχουν υιοθετηθεί και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, προκειμένου να τηρείται ενιαίο και πλήρες βιβλίο θρησκευτικών νομικών προσώπων, οφείλουν εντός αποκλειστικής προθεσμίας ενός έτους, να υποβάλουν τα σχετικά δικαιολογητικά στο πρωτοδικείο της έδρας τους, προκειμένου να εγγραφούν αυτόματα στο βιβλίο. Η εγγραφή γίνεται μόνο με πράξη του προϊσταμένου του δικαστηρίου, χωρίς δικαστική διάγνωση. Μετά την πάροδο της προθεσμίας αυτής, καμία δημόσια υπηρεσία δεν συναλλάσσεται με τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα εάν δεν έχουν εγγραφεί στο βιβλίο. Οι λοιποί θρησκευτικοί χώροι των Εκκλησιών αυτών που δεν περιλαμβάνονται στην κατάσταση καθώς και οι νέοι θρησκευτικοί χώροι που τυχόν ιδρύσουν εφεξής, στερούνται ίδιας νομικής προσωπικότητας και θεωρούνται ως παραρτήματά τους, διοικούνται και εκπροσωπούνται από αυτές, εκτός εάν τηρήσουν τις διατυπώσεις του παρόντος περί απόκτησης ίδιας νομικής προσωπικότητας. Επίσης, δίδεται η δυνατότητα στους ενδιαφερόμενους που έχουν ιδρύσει και λειτουργούν νόμιμα χώρους λατρείας να ενσωματωθούν στις Εκκλησίες που αναγνωρίζονται με το παρόν άρθρο. Έτσι εντός προθεσμίας δύο ετών, με αίτηση της συγκεκριμένης Εκκλησίας, την οποία προσυπογράφει οπωσδήποτε και ο θρησκευτικός λειτουργός που διαποιμώνει το χώρο λατρείας και είναι υπεύθυνος γι' αυτόν, μπορούν να επανεκδοθούν οι σχετικές άδειες, στο όνομα πλέον της Εκκλησίας της συγκεκριμένης θρησκείας, χωρίς άλλες διατυπώσεις.

Άρθρο 14

Μητρώο Νομικών Προσώπων & Θρησκευτικών Λειτουργών

Εκτός της εγγραφής των νομικών προσώπων στα βιβλία του αρμοδίου πρωτοδικείου, για λόγους καλύτερης εποπτείας και χάραξης της κρατικής πολιτικής στα θρησκευόμενα, τηρείται στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ηλεκτρονικό μητρώο θρησκευτικών και εκκλησιαστικών νομικών προσώπων, στο οποίο καταχωρίζονται όλα τα νομικά πρόσωπα του παρόντος νόμου, η δικαστική απόφαση που έκανε δεκτή την αίτηση, η συστατική πράξη, η Ομολογία πίστεως και ο κανονισμός τους. Επίσης, τηρείται ηλεκτρονικό μητρώο των θρησκευτικών λειτουργών που τελούν ιερολογίες με αστικές συνέπειες, είτε αυτοί ανήκουν σε θρησκευτική κοινότητα οργανωμένη καθ' οιονδήποτε νομικό τύπο, είτε ανήκουν σε κοινότητα χωρίς νομική προσωπικότητα. Σημειώνεται ότι η τήρηση του μητρώου αυτού δεν συνιστά αθέμιτη προσβολή ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, αφού οι θρησκευτικοί λειτουργοί, ως υποκείμενα των δεδομένων αυτών (που αποτελούν πληροφορίες θρησκευτικής φύσεως δηλαδή του θρησκευόμενου που πρεσβεύουν και περαιτέρω της ιδιότητας τους ως λειτουργοί του) αφενός μεν οι ίδιοι -είτε από τους κανόνες της θρησκείας τους είτε από την παράδοσή της- επιδιώκουν τη δημόσια εκδήλωση της πίστης τους με διάφορα μέσα (ακόμα και πανηγυρικά πχ ιδιαίτερη αμφίεση, κόμμωση), αφετέρου δε την εξωτερικεύουν με την ενεργό συμμετοχή τους στη δημόσια λατρεία της θρησκείας τους και την σύνταξη σχετικών πράξεων με έννομες συνέπειες (απευθυνόμενες σε δημόσιες υπηρεσίες).

Η καταχώρηση του κάθε θρησκευτικού λειτουργού, με τα στοιχεία ταυτότητας του και την θρησκευτική κοινότητα στην οποία ανήκει, γίνεται με επιμέλεια της τελευταίας, κατόπιν σχετικής αίτησης, όπου επισυνάπτεται βιογραφικό σημείωμα του λειτουργού και οι τίτλοι θρησκευτικών σπουδών που τυχόν διαθέτει, ήτοι οφείλουν να υποβάλουν πλήρες βιογραφικό σημείωμα στο οποίο θα αναφέρουν τον τρόπο με τον οποίο απέκτησαν την ιδιότητα του θρησκευτικού λειτουργού (ανάδειξη, εκλογή, διορισμός κλπ) και τους τίτλους θρησκευτικών σπουδών που τυχόν διαθέτουν. Το σημείωμα αυτό δεν θα περιλαμβάνεται στο ηλεκτρονικό μητρώο ούτε θα δημοσιοποιείται, αφού εμπεριέχει προσωπικά δεδομένα, αλλά θα φυλάσσεται στο αρχείο του

Υπουργείου. Οι θρησκευτικές κοινότητες με ή χωρίς νομική προσωπικότητα και οι θρησκευτικοί λειτουργοί τους υποχρεούνται να γνωστοποιούν αμελλητί τις αλλαγές στα τηρούμενα στοιχεία, ώστε να ενημερώνονται άμεσα τα τηρούμενα μητρώα, να είναι πάντα επίκαιρα και να μην διακινδυνεύουν οι πολίτες σοβαρότατες συνέπειες από άκυρες ή ακυρώσιμες πράξεις. Η διαγραφή από το μητρώο είναι δυνατή, εφόσον το πρόσωπο απωλέσει την ιδιότητα του.

Το μητρώο θρησκευτικών λειτουργών συνιστά για τα κατά τόπον αρμόδια ληξιαρχεία και για τις πράξεις που εγγράφουν στα βιβλία τους, επίσημη πηγή πληροφόρησης της ιδιότητας του θρησκευτικού λειτουργού και είναι ελεύθερως προσβάσιμο από αυτά μέσω της ιστοσελίδας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, προκειμένου να καθίσταται εφικτός ο άμεσος έλεγχος της συνδρομής της ιδιότητας αυτής στα πρόσωπα που συντάσσουν τη σχετική πράξη κατ' άρθρο 1367 ΑΚ.

Διευκρινίζεται ότι η εγγραφή στο μητρώο αφορά μόνο στις ενώσεις που επιθυμούν να προσλάβουν νομική προσωπικότητα και τους θρησκευτικούς λειτουργούς που οι ιεροτελεστίες τους παράγουν έννομα αποτελέσματα στην πολιτική κατάσταση των πιστών (γάμος), σε καμία περίπτωση δεν αφορά γενικότερα στις θρησκείες και στις θρησκευτικές ομάδες εν γένει, η ελεύθερη ύπαρξη και δράση των οποίων ούτε εξαρτάται, ούτε καθορίζεται, ούτε περιορίζεται από το μητρώο αυτό (ώστε με την εισαγωγή του μητρώου, δεν τίθενται νέοι όροι ή περιορισμοί για την ακώλυτη απόλαυση των σχετικών ατομικών ελευθεριών, όπως αυτές έχουν κατοχυρωθεί και προσδιορισθεί από τις συνταγματικές διατάξεις). Άλλωστε, δεν αμφισβητείται ότι στην ελληνική έννομη τάξη δεν απαιτείται καμία κρατική άδεια ή έγκριση για τη σύσταση μίας νέας θρησκευτικής ομάδας ή τη λειτουργία κάποιας γνωστής θρησκείας. Οι θρησκευτικοί λειτουργοί των κοινοτήτων που είναι οργανωμένες ως ν.π.δ.δ δεν εντάσσονται στο μητρώο αυτό, αφού ήδη καλύπτονται οι ανάγκες δημοσιότητας και ασφάλειας δικαίου (ως κατωτέρω αναλύεται για το άρθρο 16).

Τέλος, προκειμένου να προστατευθεί το δημόσιο συμφέρον από φερόμενες ως "ιερουργίες" ψευδολειτουργιών και να διασφαλισθεί η δυνατότητα του κάθε πολίτη να λαμβάνει έγκυρη και άμεση πληροφόρηση για την ιδιότητα ενός προσώπου ως θρησκευτικού λειτουργού, ώστε να ασκεί με ασφάλεια τα

θρησκευτικά αλλά και αστικά δικαιώματα του (έχοντας προς τούτο έντονο το έννομο συμφέρον) και να εκφράζει ακώλυτα τις απόψεις του περί θείου και τα λατρευτικά καθήκοντα που επιβάλλει η Ομολογία του, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δύναται να αναρτήσει στο διαδίκτυο, ελευθέρως προσβάσιμη στο κοινό, ηλεκτρονική εφαρμογή, που να επιτρέπει την επιβεβαίωση της εγγραφής συγκεκριμένου προσώπου στο μητρώο θρησκευτικών λειτουργών και της θρησκευτικής κοινότητας στην οποία αυτό ανήκει. Η εφαρμογή αυτή δεν θα επιτρέπει τη δημιουργία καταλόγου ή τη γενική και αόριστη αναζήτηση προσώπων, βάσει της θρησκευτικής πίστης τους αλλά θα περιορίζεται στη δυνατότητα ελέγχου και επιβεβαίωσης της εγγραφής στο μητρώο βάση των στοιχείων ταυτότητας συγκεκριμένου θρησκευτικού λειτουργού, ήτοι στοιχείων που πρέπει να είναι ήδη γνωστά στον ενδιαφερόμενο από το ίδιο το πρόσωπο η ιδιότητα του οποίου τίθεται υπό επιβεβαίωση.

Άρθρο 15

Ικανότητα Διαδίκου

Με τη διάταξη αυτή ορίζεται ότι οι θρησκευτικές κοινότητες χωρίς νομική προσωπικότητα, ήτοι χωρίς να έχουν οργανωθεί είτε κατά τις κοινές διατάξεις του Αστικού Κώδικα είτε κατά τις διατάξεις του παρόντος νομοσχεδίου, έχουν δικαίωμα να καθίστανται διάδικοι ενώπιον των πολιτικών (σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 62 εδ. β' του ΚΠολΔ) και διοικητικών δικαστηρίων (σύμφωνα με την παγιωμένη νομολογία τους), όχι όμως και των ποινικών δικαστηρίων για την παράσταση πολιτικής αγωγής, αφού αυτή απαιτεί ιδίαν νομική προσωπικότητα προκειμένου να θεμελιώνεται η προϋπόθεση της άμεσης ζημίας εκ του αδικήματος. Εξυπακούεται ότι τα όποια δικαιώματα και υποχρεώσεις τους (πχ από δικαιοπραξίες) συνεχίζουν να ασκούνται στο όνομα των πιστών ή των μελών τους (που συμμετείχαν στη δικαιοπραξία), αφού αφενός μεν η θρησκευτική κοινότητα δεν αποτελεί αυτοτελές νομικό πρόσωπο, αφετέρου δε μεταξύ των μελών της δεν μπορεί να αναπτυχθεί κοινωνία δικαιώματος κατά τις διατάξεις του ΑΚ (αφού δεν υφίσταται κάποιο συγκεκριμένο κοινό δικαίωμα μεταξύ τους). Είναι δεδομένο ότι δεν μπορεί να καταστεί υποχρεωτική για μία

θρησκευτική κοινότητα η οργάνωση κατά συγκεκριμένο νομικό τύπο προκειμένου αυτή να ασκεί τα δικαιώματα της και να εκφράζει τα μέλη της, ωστόσο η εκούσια ή ακούσια έλλειψη της τυπικής οργάνωσης δεν μπορεί να αποτρέψει την κοινότητα αυτή να προσφύγει στα αρμόδια δικαστήρια, υπό την συλλογικότητα που εκφράζει. Έτσι, εξασφαλίζεται ότι μπορούν να παρίστανται στα δικαστήρια υπό το όνομα της θρησκείας τους, όταν αιτούνται έννομης προστασίας στα πλαίσια του θρησκευτικού χαρακτήρα τους.

Άρθρο 16

Διατήρηση ειδικότερων νομικών καθεστώτων

Ειδικότερες προβλέψεις και παγιωμένες νομικές καταστάσεις δεν θίγονται, αμέσως ή εμμέσως από τον παρόντα νόμο. Έτσι, οι διατάξεις του παρόντος δεν εφαρμόζονται : **(α)** για την οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων που πιστεύουν στη θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού της Ελλάδας, οι οποίες συνεχίζουν να οργανώνονται σύμφωνα με τους Καταστατικούς Χάρτες, τους Κανονισμούς και τις λοιπές διατάξεις τους. Έτσι, στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού περιλαμβάνεται τόσο η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, όσο και η Εκκλησία της Κρήτης και οι Εκκλησιαστικές Επαρχίες της Δωδεκανήσου, που όλες είναι αναπόσπαστα ενωμένες δογματικώς με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και τηρούν απαρασαλεύτως τους ιερούς, αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις **(β)** για την οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων που πιστεύουν στον ιουδαϊσμό, για τις οποίες εφαρμόζονται οι διατάξεις περί ισραηλιτικών κοινοτήτων και **(γ)** για την οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων των μουσουλμάνων στις εδαφικές περιφέρειες των τριών μουφτειών (ως εκ τούτου, μουσουλμάνοι εκτός της γεωγραφικής περιοχής της Θράκης μπορούν να οργανωθούν κατά τις ρυθμίσεις του παρόντος). Οι θρησκευτικοί λειτουργοί των ως άνω θρησκευτικών κοινοτήτων δεν εντάσσονται στο μητρώο θρησκευτικών λειτουργών, αφού λόγω της ιδιαίτερης κρατικής μέριμνας για τις κοινότητες αυτές και την οργάνωση τους ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, τις αυξημένες απαιτήσεις δημοσιότητας διορισμού, ανάληψης καθηκόντων αλλά και κάθε είδους υπηρεσιακών μεταβολών των λειτουργών τους (πχ δημοσίευση των διορισμών τους στην Εφημερίδα της

Κυβέρνησης), την ένταξή τους σε μισθοδοτικά μητρώα του Δημοσίου (για τους αρχιερείς και τους κληρικούς της Ορθόδοξης Εκκλησίας και τους Μουφτήδες) και γενικότερα της τυπικής -άμεσης ή έμμεσης- πολιτειακής σύμπραξης στο καθεστώς τους αλλά και λόγω της κατ' εξοχήν οργανωμένης και έντονης δημόσιας λειτουργίας και παρουσίας τους, αφενός μεν ήδη έχουν ενταχθεί σε κάποιο αρχείο (ο λογαριασμός μισθοδοσίας αποτελεί αρχείο προσωπικών δεδομένων) και έχει θεραπευθεί, και μάλιστα με επίσημο τρόπο, η όποια ανάγκη δημοσιότητας, αφετέρου δε ελλείπουν οι όποιοι κίνδυνοι περί της ιδιότητας του θρησκευτικού λειτουργού, που εμφανίζονται σε θρησκευτικές κοινότητες χωρίς νομική προσωπικότητα ή με προσωπικότητα ιδιωτικού δικαίου.

Άρθρο 17

Τεκμήριο γνωστής θρησκείας

Ήδη υπό το συνταγματικό καθεστώς του άρθρου 13 και την ελευθερία κάθε γνωστής θρησκείας, έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν εκατοντάδες θρησκευτικοί χώροι που είναι αφιερωμένοι σε ογδόντα περίπου θρησκείες και δόγματα (με τουλάχιστον διακόσιους αδειοδοτημένους χώρους). Η έκδοση της άδειας ίδρυσης και λειτουργίας των χώρων αυτών ήδη αποτελεί μία έμμεση αναγνώριση από την πολιτεία για την ασκούμενη σ' αυτούς θρησκεία, περί της φύσεως της ως γνωστής (χωρίς κρυφίες δοξασίες). Έτσι, προς ασφάλεια δικαίου αλλά και για την ευχερέστερη υπαγωγή των κοινοτήτων στις διατάξεις του παρόντος και την διευκόλυνσή τους ενώπιον των διοικητικών και δικαστικών αρχών, καθιερώνεται (μαχητό) τεκμήριο περί της φύσεως αυτής, για κάθε θρησκεία και δόγμα που για την άσκηση της λατρείας της, έχει ήδη εκδοθεί και τελεί εν ισχύ σχετική άδεια ίδρυσης και λειτουργίας ναού, ευκτήριου οίκου και γενικότερα θρησκευτικού χώρου λατρείας. Το τεκμήριο αυτό, το οποίο δεν επεμβαίνει ούτε αλλοιώνει το εννοιολογικό περιεχόμενο της αόριστης νομικής έννοιας της «γνωστής θρησκείας» (όπως αυτή διαμορφώνεται από τη νομολογία) και ισχύει ανεξαρτήτως της καθ' οιονδήποτε τρόπο νομικής οργάνωσης ή απόκτησης οποιασδήποτε νομικής προσωπικότητας που τυχόν έχει επιλέξει η θρησκευτική κοινότητα, η οποία ελέγχει τον αδειοδοτημένο χώρο. Πρέπει να σημειωθεί ότι το τεκμήριο αυτό δεν λειτουργεί σε βάρος θρησκευτικών

κοινοτήτων που ακόμα δεν έχουν λάβει σχετική άδεια ούτε οριοθετεί ή άλλως πως περιορίζει την έννοια της "γνωστής θρησκείας", και φυσικά δεν εισάγει κάποιο νέο κριτήριο (αυτό της αδειοδότησης θρησκευτικού χώρου λατρείας) προκειμένου να αναγνωρίζεται ως γνωστή μια θρησκεία ή ένα δόγμα.

Άρθρο 18

Μεταβίβαση περιουσίας από υφιστάμενα νομικά πρόσωπα

Υπάρχουν θρησκευτικές κοινότητες που έχουν επιλέξει για την οργάνωσή τους κοινές μορφές νομικών προσώπων, σωματεία ή αστικές εταιρίες, τα οποία μπορεί να έχουν αποκτήσει περιουσία αναγκαία για την άσκηση της λατρείας τους. Οι κοινότητες αυτές, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις του νόμου, μπορούν να οργανωθούν υπό τον παρόντα τύπο νομικού προσώπου και να μεταβιβάσουν λόγω δωρεάς, χωρίς φορολογική ή άλλη επιβάρυνση, την περιουσία που αποκτήθηκε στα νέα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα, προκειμένου αυτά πλέον να ασκήσουν το σκοπό τους χωρίς να επιβαρυνθούν για την απόκτηση περιουσίας που ήδη εξυπηρετούσε την αυτή ανάγκη. Με τη διάταξη αυτή λοιπόν καθίσταται δυνατή η μεταβίβαση περιουσίας σωματείου σε θρησκευτικό νομικό πρόσωπο, ακόμα και αν το καταστατικό του ορίζει διαφορετικά. Απαραίτητη προϋπόθεση προς τούτο είναι φυσικά η λήψη σχετικής ομόφωνης απόφασης όλων των μελών του, σε συνέλευση που θα συνέλθει ειδικά για το θέμα αυτό.

Επίσης, για λόγους οικονομικής ενδυνάμωσης των θρησκευτικών νομικών προσώπων και ευχερέστερης εκπλήρωσης των σκοπών τους, Εκκλησίες που αναγνωρίζονται δυνάμει του άρθρου 13 μπορούν να μεταβιβάζουν, σύμφωνα με τις ειδικότερες προβλέψεις του κανονισμού τους και χωρίς φορολογική ή άλλη επιβάρυνση, περιουσιακά τους στοιχεία σε άλλα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα που υπάγονται σ' αυτές πνευματικά ή διοικητικά.

Άρθρο 19

Έναρξη ισχύος

Η ισχύς του παρόντος νόμου άρχεται από τη δημοσίευση του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.